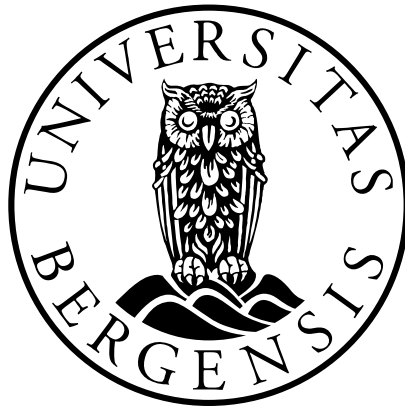

Utilregnelighet og rus etter straffeloven § 20 fjerde ledd

*En vurdering av gjeldende rett etter
lovendringen, med særlig fokus på regelen om
selvforskyldt rus.*

Kandidatnummer: 159

Antall ord: 14985

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

10.12.2021

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	4
1.1	Oppgavens tema, problemstilling og aktualitet	4
1.2	Fremstillingen videre og noen metodiske betraktninger	6
Del I – Gjeldende rett		7
2	Hovedregel om tilregnelighet	7
2.1	Tilregnelighet som grunnvilkår for straff	7
2.2	Vilkår for utilregnelighet i straffeloven § 20 andre ledd	8
2.2.1	Tilstandsvilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand»	8
2.2.2	Tilstandsvilkåret «sterk bevissthetsforstyrrelse»	9
2.2.3	Utilregnelighetsvilkåret	9
3	Utilregnelighet og rus i et historisk perspektiv	10
3.1	Innledning	10
3.2	Straffeloven av 1902	10
3.2.1	Opprinnelig regel	10
3.2.2	Lovrevisjonen i 1929	11
3.3	Straffeloven av 2005	12
3.3.1	Videreføring av gjeldende rett etter 1902-loven	12
3.3.2	Lovrevisjonen i 2019 som førte til dagens regel i § 20 fjerde ledd	12
4	Straffansvar for utilregnelighet som følge av selvforskyldt rus	13
4.1	Innledning	13
4.2	Gjerningspersonen må være «forbigående [...] utilregnelig»	14
4.3	Selvforskyldt rus	15
4.3.1	Det må foreligge en rustilstand	15
4.3.2	Rusen må være selvforskyldt	15
4.3.3	Årsakskravet	17
4.4	Unntak fra straff dersom «særlige grunner» tilsier det	18
4.4.1	Bakgrunn og begrunnelse for innføring av unntaket	18
4.4.2	Når kan «særlige grunner» tilsi straffritak?	19
5	Selvforskyldt utilregnelighet i § 20 fjerde ledd, andre punktum	21
6	Straffutmåling ved selvforskyldt rus og selvforskyldt utilregnelighet	22
Del II – Rettspolitisk vurdering		23
7	Innledning	23

8	Begrunnelsen for et grunnvilkår om tilregnelighet	24
8.1	Innledning	24
8.2	Skyldprinsippet som begrunnelse og grunnprinsipp i strafferetten	24
8.3	Kriminalitetsforebyggelse og barmhjertighets- og humanitetshensyn	25
9	Spenning mellom regelen om selvforskyldt rus og skyldprinsippet	26
9.1	Regelen om selvforskyldt rus i lys av skyldprinsippet	26
9.2	Grunn til å nyansere klandereren mot en utilregnelig lovbrøyer basert på hva slags rusmiddel som er inntatt?	27
9.3	Tidligere kritikk mot regelen	28
9.4	Betydningen av lovendringene	29
9.4.1	Betydningen av unntaket «særlige grunner»	29
9.4.2	Særlig om vektlegging av lovbruddets karakter og alvorlighet i unntaksvurderingen	29
9.4.3	Betydningen av det innførte tillegget om selvforskyldt utilregnelighet	32
10	Begrunnelsen bak straffansvar for handlinger begått i rusutløst utilregnelighet	33
10.1	Innledning	33
10.2	Den allmenne rettsfølelse	33
10.2.1	Hensynet til den allmenne rettsfølelse som begrunnelse for regelen om selvforskyldt rus	33
10.3	Alkoholpolitiske og allmennpreventive hensyn	35
10.3.1	Alkoholpolitiske og allmennpreventive hensyn som begrunnelse for regelen om selvforskyldt rus	35
10.3.2	Regelen om selvforskyldt utilregnelighet i lys av allmennpreventive og ruspolitiske hensyn	37
10.4	Rettstekniske hensyn	38
10.4.1	Rettstekniske hensyn som begrunnelse for regelen om selvforskyldt rus	38
10.4.2	Regelen om selvforskyldt utilregnelighet i lys av rettstekniske hensyn	39
10.5	Oppsummering	40
11	Tilregnelighetsutvalgets forslag	41
11.1	Utgangspunkt og vilkår i lovforslaget i NOU 2014: 10	41
11.2	Sammenligning av utvalgets forslag og gjeldende rett	42
11.3	En bedre regel?	43
12	Avsluttende betraktninger	45
	Kilde- og litteraturliste	46

1 Innledning

1.1 Oppgavens tema, problemstilling og aktualitet

Tema for oppgaven er utilregnelighet og rus etter straffeloven¹ § 20 fjerde ledd. En grunnleggende hovedregel i norsk rett er at en gjerningsperson må være tilregnelig for å kunne straffes, jf. straffeloven § 20 første og andre ledd. Fjerde ledd har imidlertid særregler for utilregnelighetstilstander som skyldes rus, som gjør unntak fra hovedregelen om straffrihet og åpner for å straffe utilregnelige lovbrøtere på visse vilkår. Oppgavens problemstilling er i hvilken grad rettstilstanden for utilregnelige som har handlet under ruspåvirkning er tilfredsstillende i lys av lovendringene i 2019.² Hovedfokuset i oppgaven vil være på regelen om selvforskyldt rus i fjerde ledd, første punktum, men oppgaven vil også komme inn på den nye regelen om selvforskyldt utilregnelighet i bestemmelsens andre punktum. For å besvare problemstillingen er det nødvendig å først klargjøre hva som er gjeldende rett, før oppgaven går videre til en rettspolitisk analyse av rettstilstanden.

For å kunne straffe noen, krever norsk rett tradisjonelt at fire grunnleggende vilkår må være oppfylt. Disse er at handlingen må bryte loven, det må ikke foreligge noen straffrihetsgrunn, gjerningspersonen må være tilregnelig og ha utvist skyld.³ Både tilregnelighetskravet og skyldkravet bygger på skyldprinsippet, som står svært sterkt i norsk strafferett. At lovbrøteren kan bebreides anses som en vesentlig del av selve fundamentet for statens moralske rett til å anvende straff.⁴ Skyldprinsippet vil dermed stå sentralt i oppgaven.

Handlinger foretatt i rus står imidlertid i en strafferettslig særstilling, fordi det gjøres unntak fra grunnvilkårene om tilregnelighet og skyld.⁵ Et slikt unntak krever en solid begrunnelse.⁶ Samtidig er rus en betydelig årsaksfaktor til kriminalitet, og det er derfor en viktig problemstilling hvordan rushandlinger bør reguleres.⁷

¹ Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (heretter straffeloven – strl.).

² Lov 21. juni 2019 nr. 48 om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. Endringene trådte i kraft 1. oktober 2020.

³ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 194. Det finnes ulike modeller for hvordan ansvarsvilkårene skal uttrykkes og systematiseres, og det pågår en diskusjon om hvilken som er mest hensiktsmessig, se f.eks. Grønning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 24-26. Det sentrale for oppgaven er imidlertid at det uansett gjelder et krav om tilregnelighet.

⁴ Mæland (2012) s. 46. Nærmere om skyldprinsippet, se oppgavens punkt 8.2.

⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 220. I denne oppgaven er det tilregnelighetsaspektet som vil omtales.

⁶ Oppgaven vil komme nærmere inn på begrunnelsen for unntaket i kapittel 10.

⁷ Andenæs (2016) s. 58-61 og s. 314.

Samspeilet mellom utilregnelighet og rus kan by på utfordringer, og problemstillingene som oppstår befinner seg ofte i et vanskelig grensefelt mellom juss og psykiatri. Dette kan gjøre oppgavens tema til et utfordrende materiale å tilnærme seg fra et rent juridisk perspektiv. En sak som særlig aktualiserte hvilke problemstillinger som kan oppstå knyttet til utilregnelighet og rus, er den mye omtalte Halloween-saken.⁸ En mann i 20-årene var tiltalt for drap og drapsforsøk natt til 30. oktober 2011 på to av sine kamerater. Tidligere på kvelden hadde mannen drukket en eller to øl og røyket en sigarett med marihuana. Det var ikke tvil om at tiltalte hadde vært psykotisk og dermed utilregnelig i gjerningsøyeblikket. Spørsmålet var om psykosen var en følge av underliggende psykisk sykdom, eller om den var rusutløst. Svaret utgjorde forskjellen mellom straffrihet og straffansvar. Fire sakkyndige uttalte seg om problemstillingen, hvorav tre av dem kom til samme konklusjon, mens den siste var uenig. Retten konkluderte med at psykosen sannsynligvis hadde sammenheng med en underliggende psykoselidelse hos tiltalte. Han ble derfor frifunnet for straff, men dømt til overføring til tvungent psykisk helsevern. Saken fikk stor oppmerksomhet i media, og viser hvordan forholdet mellom utilregnelighet og rus både berører og engasjerer samfunnet som helhet.

En annen sak som skapte stor debatt knyttet til utilregnelighetsreglene i norsk rett, er 22. juli-saken.⁹ Etter terrorhandlingene den 22. juli 2011 og den påfølgende rettssaken, ble det satt ned et utvalg som skulle gjennomgå de norske reglene om strafferettslig tilregnelighet.¹⁰ Dette førte til en omfattende lovrevisjon, hvor det også ble gjort endringer i reglene om utilregnelighet og rus. På dette området hadde det ikke skjedd noen store endringer siden lovrevisjonen i 1929.¹¹ Det er derfor særlig aktuelt å undersøke om de nye lovendringene innebærer en endring til det bedre, og om rettstilstanden nå er tilfredsstillende.

⁸ TOSLO-2013-61523-1.

⁹ TOSLO-2011-188627-24.

¹⁰ Tilregnelighetsutvalget ble opprettet ved kongelig resolusjon 25. januar 2013, og overleverte den 20. oktober 2014 sin utredning i NOU 2014: 10. Departementet var uenige på flere punkter, og fremsatte sine forslag i Prop. 154 L (2016-2017). Det endelige resultatet, som i stor grad fulgte opp departementets standpunkter, finnes i Lovvedtak 60 (2018-2019).

¹¹ Lov 22. februar 1929 nr. 5, se også oppgavens kapittel 3.

1.2 Fremstillingen videre og noen metodiske betraktninger

Oppgaven er delt inn i to deler. Del I er en rettsdogmatisk avklaring av rettstilstanden for utilregnelige som har handlet under påvirkning av rus. Denne vil foretas i tråd med alminnelig juridisk metode. Først vil hovedregelen om tilregnelighet omtales i kapittel 2, fordi det er nødvendig med en grunnleggende forståelse for hva utilregnelighet innebærer. Deretter vil oppgaven se på hvordan utilregnelighet og rus har vært regulert i et historisk perspektiv i kapittel 3, før dagens regel om selvforskyldt rus omtales i kapittel 4. Videre blir det gjort rede for den nye regelen om selvforskyldt utilregnelighet i kapittel 5. Til slutt i del I vil det bli gjort noen korte bemerkninger til straffutmålingen i kapittel 6.

Oppgavens del II er en rettspolitisk vurdering av rettstilstanden. Den rettspolitiske drøftelsen bygger på det som er avklart i den rettsdogmatiske delen, men fra et mer rettsteoretisk og normativt perspektiv. En rettspolitisk analyse innebærer å vurdere rettsregler ut ifra de prinsipper, hensyn og idealer som ligger til grunn for rettssystemet generelt eller for det aktuelle rettsfeltet, samt å finne frem til foretrukne rettslige løsninger.¹² Del II vil starte med en innledning i kapittel 7, før begrunnelsen bak grunnvilkåret om tilregnelighet vil omtales i kapittel 8. Videre vil regelen om selvforskyldt rus vurderes i lys av skyldprinsippet i kapittel 9, og deretter i lys av de hensyn som begrunner regelen i kapittel 10. Her vil også forholdet til regelen om selvforskyldt utilregnelighet omtales. Avslutningsvis vil Tilregnelighetsutvalgets forslag i NOU 2014: 10 vurderes som en alternativ regel i kapittel 11, før oppgaven vil komme med noen avsluttende betraktninger i kapittel 12.

¹² Kjelby (2014) s. 266.

Del I – Gjeldende rett

2 Hovedregel om tilregnelighet

2.1 Tilregnelighet som grunnvilkår for straff

Tilregnelighet på gjerningstidspunktet er som nevnt et grunnvilkår for straffansvar i norsk rett. Gjerningspersonen må ha *skyldevne*¹³, altså evne til strafferettslig ansvarlig handlemåte, for å kunne straffes for sine handlinger.¹⁴ Tilregnelighetsreglene bygger på en grunntanke om at det kun er mennesker med evne til å ta rasjonelle valg basert på fornuft og konsekvenser, som kan klandres for å handle rettsstridig. Utilregnelighet på gjerningstidspunktet kan derfor betraktes som en unnskyldningsgrunn – handlingen i seg selv er ikke rettmessig, men det foreligger ikke grunn til å klandre gjerningspersonen.¹⁵

Straffeloven definerer ikke tilregnelighet, men angir i stedet tilstander som kan medføre *utilregnelighet*. Det følger av straffeloven § 20 andre ledd jf. første ledd at den som «på handlingstidspunktet er utilregnelig på grunn av» enten a) «sterkt avvikende sinnstilstand», b) «sterk bevissthetsforstyrrelse» eller c) «høygradig psykisk utviklingshemming», er «ikke strafferettslig ansvarlig».

Formuleringen «ikke strafferettslig ansvarlig» tilsier at gjerningspersonen er fri for straffansvar for sine handlinger. Dette innebærer et forbud mot å dømme utilregnelige til fengsel eller annen straff som nevnt i straffeloven § 30. Ordlyden er knyttet til ansvarsbegrepet for å tydeliggjøre at lovbyteren ikke kan klandres for lovbruddet.¹⁶ Bestemmelsen fastslår den grunnleggende hovedregelen at gjerningspersoner må være tilregnelige på handlingstidspunktet for å kunne ilegges straff. Utilregnelige lovbytere kan imidlertid på visse vilkår ilegges andre særreaksjoner som tvungent psykisk helsevern og tvungen omsorg.¹⁷

¹³ Overskriften i bestemmelsen om utilregnelighet i strl. § 20 ble ved lovendringen i 2019 endret fra «Tilregnelighet» til «Skyldevne», jf. Prop. 154 L (2016-2017) s. 228.

¹⁴ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 484.

¹⁵ *Ibid.*, s. 480. Generelt om unnskyldningsgrunner, se kapittel 19.

¹⁶ Prop. 154 L (2016-2017) s. 228

¹⁷ Se strl. §§ 62-65.

2.2 Vilkår for utilregnelighet i straffeloven § 20 andre ledd

Ved lovendringen i 2019 fikk utilregnelighetsregelen en ny struktur med grunnvilkår om at lovbrøyteren må ha vært i en nærmere bestemt tilstand, kalt tilstandsvilkåret, og et tilleggsvilkår om at tilstanden må ha ført til utilregnelighet, kalt utilregnelighetsvilkåret.¹⁸ Etter bestemmelsen er det tre tilstander som kan medføre utilregnelighet. I det følgende vil to av dem, «sterkt avvikende sinnstilstand» og «sterk bevissthetsforstyrrelse», bli kort redegjort for, ettersom disse er aktuelle i relasjon til regelen om selvforskyldt rus i fjerde ledd. En «høygradig psykisk utviklingshemming» kan ikke fremkalles ved rus, og oppgaven avgrenser derfor mot en behandling av dette vilkåret.

2.2.1 Tilstandsvilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand»

Ved lovendringen ble lovens tidligere vilkår «psykotisk» erstattet med ordlyden «sterkt avvikende sinnstilstand» i bokstav a.¹⁹ Ordlyden tilsier at gjerningspersonens mentale tilstand er alvorlig påvirket. Kjernen av vilkåret er personer i aktiv psykose, som kjennetegnes ved at personen lider av en vesentlig realitetsbrist og er uten evne til å forstå sitt forhold til omverdenen.²⁰ Uttrykket er imidlertid ment å omfatte «både de symptomtunge psykiske lidelsene og de likestilte organiske og somatiske lidelsene med virkning på sinnet (som demens og autisme)».²¹ Dette innebærer at også andre tilstander enn psykoser vil omfattes, og vilkåret vil følgelig ha noe bredere virkeområde enn lovens tidligere vilkår, samt et større innslag av skjønn. Det er likevel et krav at lovbrøyteren er aktivt syk, og at symptomene er av en viss mengde og styrke.²² Personer med for eksempel dyssosial personlighetsforstyrrelse faller utenfor bestemmelsen.²³ Avgjørende for om vilkåret er oppfylt er den samlede symptomtyngden.²⁴

¹⁸ Se Frøbergs redegjørelse av innholdet i utilregnelighetsregelen i Frøberg, «De nye reglene om strafferettslig skyldvevne» *LoR* (2020), særlig s. 173-174.

¹⁹ Prop. 154 L (2016-2017) s. 229. Generelt om vilkåret, se Frøberg (2020) s. 175-177.

²⁰ NOU 1990: 5 s. 38, jf. Prop. 154 L (2016-2017) s. 229. Se også HR-2019-653-A avsnitt 42 flg. om det tidligere vilkåret «psykotisk».

²¹ Uttalt om uttrykket «alvorlig sinnslidelse» i Prop. 154 L (2016-2017) s. 12, som skal forstås likt som «sterkt avvikende sinnstilstand», jf. Innst. 296 L (2018-2019) s. 10.

²² Prop. 154 L (2016-2017) s. 229.

²³ *Ibid.*, s. 13.

²⁴ *Ibid.*, s. 229.

2.2.2 Tilstandsvilkåret «sterk bevissthetsforstyrrelse»

Uttrykket «sterk bevissthetsforstyrrelse» i bokstav b omfatter de samme tilstandene som tidligere, da lovendringen ikke innebar noen endring på dette punkt.²⁵ Ordlyden tilsier at personens bevissthet er påvirket i høy grad. Vilkåret omfatter både absolutt bevisstløshet hvor all evne til sansing og bevegelse er borte, og tilstander av såkalt relativ bevisstløshet, hvor disse funksjonene til en viss grad er i behold, men gjerningspersonen handler ellers uten motforestillinger.²⁶ Det blir gjerne uttrykt at «forbindelsen med det vanlige jeg» mangler.²⁷ Dette kan ifølge forarbeidene for eksempel være tilfellet ved hypnose, søvngjengertilstander, visse febertilstander, epileptiske tilstander og tåketilstander i forbindelse med hodeskader, hjernesvulst eller forgiftninger.²⁸

2.2.3 Utilregnelighetsvilkåret

Gjerningspersonen må videre være «utilregnelig på grunn av» en tilstand som nevnt i bokstav a-c. Ordlyden tilsier at tilstanden må ha innvirket på gjerningspersonen i gjerningsøyeblikket. Dette tilleggsvilkåret innebærer at det ikke er tilstrekkelig at en tilstand som nevnt i andre ledd forelå; det må også foretas en skjønnsmessig helhetsvurdering av om gjerningspersonen var utilregnelig.²⁹ Det kreves ikke årsakssammenheng mellom tilstanden og den konkrete handlingen, men tilstanden må være så alvorlig at den har innvirkning på gjerningspersonens forståelse av omverdenen.³⁰ Momenter i utilregnelighetsvurderingen er graden av svikt i gjerningspersonens «virkelighetsforståelse og funksjonsevne», jf. bestemmelsens tredje ledd. Vurderingen kan stille seg noe annerledes alt etter hvilken tilstand det er tale om.³¹ Terskelen for straffrihet på grunn av utilregnelighet er imidlertid høy – regelen skal ha et «snevert anvendelsesområde».³²

²⁵ Prop. 154 L (2016-2017) s. 229.

²⁶ Se *ibid.* s. 84 og Rt. 2008 s. 549 avsnitt 34 om vilkåret «bevisstløshet» i straffeloven 1902, som tolkes på samme måte som dagens vilkår, jf. Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 423.

²⁷ Se Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 23 og Rt. 2008 s. 549 avsnitt 34.

²⁸ Prop. 154 L (2016-2017) s. 84.

²⁹ *Ibid.*, s. 55.

³⁰ *Ibid.*, s. 13.

³¹ Nærmere om dette, se Frøberg (2020) s. 175-183.

³² Innst. 296 L (2018-2019) s. 2.

3 Utilregnelighet og rus i et historisk perspektiv

3.1 Innledning

Før oppgaven går videre til å omtale unntaket for utilregnelighet som følge av selvforskyldt rus, mener jeg det er viktig å se på hvordan utilregnelighet og rus har vært regulert i et historisk perspektiv. Dette kan bidra til økt forståelse for hvorfor reglene er slik de er i dag.

3.2 Straffeloven av 1902

3.2.1 Opprinnelig regel

Ved innføringen av straffeloven av 1902³³ ble det inntatt bestemmelser om utilregnelighet i lovens §§ 44 og 45. Etter disse reglene ble gjerningspersoner som var utilregnelige som følge av selvforskyldt rus i stor grad likestilt med andre utilregnelige. Lovens § 44 regulerte hvem som var å anse som utilregnelige, og slo fast at handlinger begått av utilregnelige ikke var straffbare. Utgangspunktet var at en utilregnelig gjerningsperson gikk fri for straff, uavhengig av om vedkommende var ruset eller ikke.³⁴

I lovens § 45 var det imidlertid inntatt en regel som tok særlig sikte på å regulere rustilfellene. Bestemmelsens første ledd lød slik: «Har nogen i den hensigt at forøve en straffbar handling hensat sig i en forbigaaende tilstand af nogen i § 44 omhandlet art, bliver denne tilstand uden indflytelse paa strafbarheden».³⁵ Regelen slo fast at den som hadde ruset seg med forsett³⁶ om å begå en straffbar handling, ble straffet for handlingen uavhengig av om han ved rusen var kommet i en utilregnelighetstilstand. Slikt forsett ville imidlertid sjeldent la seg bevise.³⁷

På ett punkt var ansvaret strengere. Det fulgte av § 45 andre ledd at «Er han [lovbryteren] ellers ved egen skyld kommet i en saadan tilstand, og foretager han paa grand af denne nogen handling, der er strafbar, ogsaa naar den forøves af uagtsomhed, anvendes den for uagtsomhed

³³ Lov 22. mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov.

³⁴ Andenæs (2016) s. 315.

³⁵ Her gjengitt fra NOU 1974: 17 s. 42.

³⁶ Selv om ordlyden i bestemmelsen var «hensigt», var det klart at forsett var tilstrekkelig til å pådra gjerningspersonen straffansvar, jf. NOU 1974: 17 s. 42.

³⁷ *Ibid.*

bestemte straff». ³⁸ Altså skulle den som selv kunne bebreides for å ha kommet i en tilstand av bevisstløshet, alltid straffes for uaktsomhet dersom han i denne tilstanden begikk et lovbrudd som var straffbart i sin uaktsomme form. Uaktsomhetsansvaret inntrådte uavhengig av om vedkommende hadde grunn til å regne med at han kunne komme til å begå forbrytelsen da han ruset seg. ³⁹

I mange tilfeller ville imidlertid ikke regelen i § 45 få anvendelse. Det var vanskelig å bevise at noen ruset seg med forsett om å begå en forbrytelse, og flere forbrytelser var ikke straffbare i sin uaktsomme form. Spesielt ble seksualforbrytelsene fremhevet, ettersom gjerningspersonen ikke beviselig hadde ruset seg for å begå slike handlinger, og det var heller ikke uaktsomhetsansvar knyttet til disse forbrytelsene. ⁴⁰ Lovbryteren gikk dermed fri for ansvar.

3.2.2 Lovrevisjonen i 1929

Ved lovrevisjonen i 1929 ble ansvaret for handlinger begått i rustilstand skjerpet. Det var enighet om at lovens dagjeldende ordning var for mild, og de frifinnelser som hadde blitt til på dette grunnlag hadde «med rette vakt indignasjon og forferdelse» blant allmennheten. ⁴¹

Etter en langvarig og opphetet debatt, ⁴² ble det innført en regel i lovens § 45 med ordlyden: «Bevisstløshet som er en følge av selvforskyldt rus (fremkalt ved alkohol eller andre midler), utelukker ikke straff». ⁴³ Bevisstløshet fremkalt ved rus ble med dette satt i en særstilling i forhold til andre tilstander av bevisstløshet, som automatisk førte til straffrihet etter lovens § 44. ⁴⁴ Den som ble bevisstløs på grunn av selvpåført rus, måtte nå stå strafferettslig ansvarlig for handlinger begått i denne tilstanden.

Etter innføringen av ansvarsregelen ved reformen i 1929, fortsatte imidlertid en diskusjon om regelen og spesielt dens forhold til skyldprinsippet. Regelen har senere, som gjennomgangen i punkt 9.3 vil vise, blitt mye kritisert. Det har også vært fremsatt endringsforslag fra Straffelovrådet i 1974 og Særreaksjonsutvalget i 1990. Forslagene gikk i korthet ut på å innføre

³⁸ Her gjengitt fra NOU 1974: 17 s. 42.

³⁹ Se Prop. 154 L (2016-2017) s. 89 og Andenæs (2016) s. 315.

⁴⁰ NOU 2014: 10 s. 149.

⁴¹ Innst. O nr. II (1929) s. 5, gjengitt fra NOU 1974:17 s. 48.

⁴² Slettan (1990) s. 118.

⁴³ Prop. 154 L (2016-2017) s. 89.

⁴⁴ NOU 1974: 17 s. 42.

en fakultativ regel som ga mulighet for straffrihet i særlige tilfeller, for å unngå at regelen fikk urimelige resultater.⁴⁵ Disse forslagene ble imidlertid ikke fulgt opp av departementet.

3.3 Straffeloven av 2005

3.3.1 Videreføring av gjeldende rett etter 1902-loven

Ved innføringen av dagens straffelov av 2005 ble ansvarsregelen ved selvforskyldt rus videreført i lovens § 20 andre ledd. Departementet la vekt på at det kunne gi uønskede signaler om ikke straffeloven fortsatt markerte risikoen ved rus.⁴⁶ Det ble foretatt noen språklige endringer, uten at dette medførte noen realitetsendring. Regelen lød slik: «Bevissthetsforstyrrelse som er en følge av selvforskyldt rus, fritar ikke for straff».

3.3.2 Lovrevisjonen i 2019 som førte til dagens regel i § 20 fjerde ledd

Straffesaken etter 22. juli-terroren skapte på nytt en omfattende debatt knyttet til utilregnelighetsreglene. På denne bakgrunn ble Tilregnelighetsutvalget oppnevnt den 25. januar 2013. Utvalgets mandat var å foreta en bred vurdering av straffelovens utilregnelighetsregler, blant annet om hvilken betydning psykoser som følge av rusbruk skulle ha for spørsmålet om tilregnelighet.⁴⁷ I utredningen foreslo utvalget nokså gjennomgripende endringer i reglene om utilregnelighet og selvforskyldt rus, som oppgaven vil komme nærmere inn på i kapittel 11. Forslaget fikk imidlertid ikke full støtte fra departementet, som fremsatte egne endringsforslag i sin proposisjon til Stortinget.⁴⁸ Kort oppsummert innebar dette forslaget en videreføring av den tidligere regelen om selvforskyldt rus, men med innføring av en fakultativ straffritaksregel og et nytt tillegg om straffansvar for selvforskyldt utilregnelighet på visse vilkår.⁴⁹ Dette forslaget ble i stor grad fulgt opp,⁵⁰ og resulterte i dagens regler i straffeloven § 20 fjerde ledd om både selvforskyldt rus og selvforskyldt utilregnelighet, som vil omtales i de kommende kapitlene.

⁴⁵ Se NOU 1974: 17 s. 68 og NOU 1990: 5 s. 9.

⁴⁶ Ot.prp. nr. 90 (2004-2004) s. 423 og s. 221.

⁴⁷ Se NOU 2014: 10 del I, kapittel 3 om utvalgets mandat.

⁴⁸ Se Prop. 154 L (2016-2017).

⁴⁹ Se oppgavens kapittel 4 og 5.

⁵⁰ Med en mindre endring av ordlyden i andre ledd, bokstav a fra «alvorlig sinnslidelse» til «sterkt avvikende sinnstilstand», se Innst. 296 L s. 9.

4 Straffansvar for utilregnelighet som følge av selvforskyldt rus

4.1 Innledning

Det følger av straffeloven § 20 fjerde ledd, første punktum at:

«Den som forbigående er utilregnelig som følge av selvforskyldt rus, fritas ikke for straff, med mindre særlige grunner tilsier det».

Bestemmelsen fastslår at en utilregnelig gjerningsperson som handler under ruspåvirkning, *ikke* er fritatt fra straffansvar. Dersom vilkårene er oppfylt skal altså gjerningspersonen, til tross for at han var utilregnelig på handlingstidspunktet og dermed i utgangspunktet ikke kan klandres for å ha begått lovbruddet, likevel straffes.⁵¹ Regelen gjør derfor et markant, og omdiskutert,⁵² unntak fra de grunnleggende straffbarhetsbetingelsene om at gjerningspersonen må ha utvist skyld og vært tilregnelig i gjerningsøyeblikket.

Rus kan ikke bare påvirke en persons tilregnelighet, men også dennes evne til å utforme forsett. Det utvidede strafferettslige ansvaret ved selvforskyldt rus gjelder derfor også for spørsmålet om det er utvist forsett. Etter straffeloven § 25 tredje ledd skal man ved vurderingen av om skyldkravet er oppfylt se bort fra faktisk uvitenhet som følge av selvforskyldt rus. Bestemmelsen gir hjemmel for å konstruere forsett der gjerningspersonen har handlet under ruspåvirkning. Spørsmålet er ikke om gjerningspersonen faktisk hadde forsett, men hvordan han ville ha vurdert tilsvarende situasjon i edru tilstand.⁵³ Regelen gjør dermed, i likhet med strl. § 20 fjerde ledd første punktum, et stort unntak fra de grunnleggende utgangspunktene om skyld som forutsetning for strafferettslig ansvar og at gjerningspersonen skal vurderes ut fra sine egne forutsetninger i gjerningsøyeblikket. Hvorvidt rusen er selvforskyldt, skal bedømmes på samme måte etter de to bestemmelsene.⁵⁴ Utover dette avgrenser oppgaven mot en nærmere drøftelse av § 25.

⁵¹ Nærmere om dette i oppgavens punkt 9.1.

⁵² Jeg vil komme nærmere inn på ulike synspunkter og betenkeligheter ved regelen i oppgavens del II.

⁵³ For en analyse av regelen, se Høgberg og Tøssebro, «Begrensninger i adgangen til å fingere skyld» *KJ* (2012).

⁵⁴ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 504.

I det følgende vil først vilkårene for straffbarhet som følge av selvforskyldt rus drøftes, deretter det nye unntaket for når særlige grunner likevel kan tilsi frifinnelse etter strl. § 20 fjerde ledd, første punktum.

4.2 Gjerningspersonen må være «forbigående [...] utilregnelig»

Bestemmelsen gjelder den som «forbigående er utilregnelig». Det er følgelig en forutsetning at det foreligger en utilregnelighetstilstand som nevnt i andre ledd, bokstav a-c. Ved lovendringen i 2019 ble bestemmelsens ordlyd endret fra «bevissthetsforstyrrelse» til «forbigående [...] utilregnelig». Endringen ble foretatt for å klargjøre at også rusutløste psykoser eller andre «sterkt avvikende sinnstilstand[er]» som nevnt i bokstav a er omfattet av unntaket for rus, ikke bare bevissthetsforstyrrelser som nevnt i bokstav b.⁵⁵ Regelen ble, til tross for sin ordlyd, også gitt anvendelse for visse rusutløste psykoser før lovendringen.⁵⁶ En slik tolkning bar imidlertid tydelig preg av en analogisk tolkning i tiltaltes disfavør.⁵⁷ Ordlydsendringen medfører derfor ingen realitetsendring, men bestemmelsen er nå bedre i tråd med det strafferettslige legalitetsprinsippet som følger av Grunnloven⁵⁸ § 96.

Videre er det en forutsetning at utilregnelighetstilstanden er «forbigående». Ordlyden tilsier at tilstanden må være midlertidig. Etter forarbeidene legges det opp til en sontring mellom de kortvarige, rusutløste psykoseutbruddene, og de kroniske, grunnleggende psykoselidelsene som nå er ment å omfattes av fjerde ledd, andre punktum.⁵⁹ Dersom utilregnelighetstilstanden ikke er «forbigående», vil den heller ikke anses å være en «følge av» rusen. Forarbeidene tyder på at det skal foretas en samlet vurdering av om utilregnelighetstilstanden er «forbigående, og således rusutløst».⁶⁰

⁵⁵ Prop. 154 L (2016-2017) s. 229.

⁵⁶ Se Rt. 2008 s. 549 avsnitt 46.

⁵⁷ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 506.

⁵⁸ Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven).

⁵⁹ Prop. 154 L (2016-2017) s. 106. Jeg kommer nærmere inn på bestemmelsens andre punktum i kapittel 5.

⁶⁰ Prop. 154 L (2016-2017) s. 230. På dette punkt henviser oppgaven derfor videre til drøftelsen av årsakskravet i punkt 4.3.3.

4.3 Selvforskyldt rus

For at gjerningspersonen skal bli strafferettslig ansvarlig, må utilregnelighetstilstanden oppstå «som følge av selvforskyldt rus». I dette ligger det tre vilkår. Det må for det første foreligge en rustilstand. For det andre må rusen være selvforskyldt, og til sist må utilregnelighetstilstanden være forårsaket av den selvpåførte rusen. Hvorvidt rusen er selvforskyldt skal vurderes som tidligere, da rettstilstanden her er uendret.⁶¹

4.3.1 Det må foreligge en rustilstand

Første vilkår er at det må foreligge «rus». Ordlyden tilsier en tilstand av endret bevissthet eller stemningsleie som inntreffer etter rusmiddelinntak. En rustilstand karakteriseres ved en endring i den psykiske tilstanden, eventuelt ledsaget av fysiske endringer som reduksjon eller forsterkning av ulike kroppslige funksjoner. For at det skal foreligge «rus» i strafferettslig forstand er det en forutsetning at gjerningspersonens mentale tilstand er påvirket.⁶²

Etter ordlyden omfattes alle typer rusmidler, og det sondres ikke mellom lovlige og ulovlige. Det er heller ikke avgjørende hvorvidt middelet medisinsk sett er å anse som et rusmiddel. Det sentrale er om middelet er egnet til å fremkalle rus, og om det faktisk har gjort det i det konkrete tilfellet.⁶³ Også muskatnøtt kan dermed anses som rusmiddel i straffelovens forstand.⁶⁴ Etter Høyesterettspraksis foreligger en rustilstand allerede når vedkommende etter å ha inntatt rusmidler mangler «den fulle kontroll over seg selv».⁶⁵ Terskelen er følgelig lav.

4.3.2 Rusen må være selvforskyldt

At rusen må være «selvforskyldt» tilsier at gjerningspersonen kan klandres for inntaket. Ifølge forarbeidene må rusinntaket være frivillig og bevisst.⁶⁶ Det er ikke et krav at beruselsen er forsettlig, men gjerningspersonen må i det minste ha utvist uaktsomhet med hensyn til at beruselsen oppstod. Etter rettspraksis er det tilstrekkelig at vedkommende var klar over sitt rusinntak og dermed satte seg i en posisjon med mulighet for å miste den fulle kontrollen over

⁶¹ RA-2020-2 s. 11.

⁶² Høgberg og Tøssebro (2012) s. 227.

⁶³ Slettan (1990) s. 121.

⁶⁴ Høgberg og Tøssebro (2012) s. 228.

⁶⁵ Rt. 1983 s. 202 på side 204.

⁶⁶ Prop. 154 L (2016-2017) s. 108.

seg selv.⁶⁷ Det skal lite til for å miste den *fulle* kontrollen, da mindre endringer i for eksempel reaksjonsevnen vil være nok. Aktsomhetsnormen her er streng.

Rusen vil imidlertid være uforskyldt dersom vedkommende hverken visste eller burde vite at han inntok et rusmiddel. Dette var tilfellet i Rt. 1977 s. 644. Tiltalte hadde kjørt bil med minst 0,5 i promille. Han hadde vært på restaurant med høy musikk og dans, og kommet til å drikke lime med vodka istedenfor bare lime og is, som han hadde bestilt. Retten la til grunn at tiltalte ikke hadde merket noen smaksforskjell, og at dette under omstendighetene heller ikke kunne bebreides ham som uaktsomt. Det samme vil gjelde dersom en person blir tvunget til å innta rusmiddel.⁶⁸

Høyesterett har også i noen tilfeller kommet til at alkoholrus kan være uforskyldt der vedkommende er klar over sitt rusinntak, men inntaket er av moderat kvantum og personen reagerer på en uventet og atypisk måte. Atypisk rus kjennetegnes ved at bevissthetsfunksjonene endres kraftig og plutselig, i motsetning til den typiske rusen hvor bevisstheten gradvis blir omtåket i takt med inntaket. Selv om bestemmelsen ikke sonderer mellom typisk og atypisk rus, vil sistnevnte lettere kunne anses uforskyldt.⁶⁹

I Rt. 1978 s. 1306 hadde tiltalte inntatt en moderat mengde alkohol, som i kombinasjon med en hjerneskade som tiltalte hverken visste eller burde vite om, førte til en atypisk reaksjon. Beruselsen kunne da ikke bebreides tiltalte som uaktsom, og rusen ble ikke ansett selvforskyldt. Mengden alkoholkonsum som i rettspraksis har blitt akseptert som uforskyldt, er omtrent to til tre enheter.⁷⁰

I Rt. 1967 s. 688 hadde derimot tiltalte, en 19 år gammel gutt, drukket minst 7 halvflasker eksportøl og deretter kommet i en tilstand av bevisstløshet. I denne tilstanden begikk han drap og drapsforsøk på sine kamerater. Han påførte også seg selv et skudd i hodet som førte til at han ble delvis lam, og det var usikkert om han noen gang ville få sin fulle førlighet tilbake. Retten la til grunn at rusen hadde vært av patologisk eller atypisk karakter, og at det var tale om «meningsløse og uforståelige handlinger som domfelte aldri ville ha foretatt uten i atypisk

⁶⁷ Se bl.a. Rt. 1983 s. 1115 på side 1116 og Rt. 2008 s. 1393 avsnitt 15.

⁶⁸ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 220. Et tilfelle av klart ufrivillig inntak finner man i LB-2009-37024, hvor vedkommende ble slått bevisstløs og deretter fikk injisert to gram heroin.

⁶⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 220. Atypisk rus omtales også som patologisk rus.

⁷⁰ Prop. 154 L (2016-2017) s. 108 og s. 230.

rus». ⁷¹ Tiltaltes alkoholkonsum var imidlertid over grensen for det uforskyldte, og han ble derfor holdt strafferettslig ansvarlig til tross for sin atypiske reaksjon.

Avgjørende for om rusen anses selvforskyldt er følgelig hvorvidt gjerningspersonen skjønte eller burde ha skjønt at han ville bli påvirket av rusmiddelet. ⁷² Det klare utgangspunktet er at både typisk og atypisk rus anses som selvforskyldt dersom man frivillig har inntatt rusmidler. Etter rettspraksis skal det «særlige omstendigheter» til for å anta det motsatte. ⁷³ I praksis er ansvaret derfor svært strengt, og regelen kan sies å ligge tett opp til et objektivt ansvar for lovbrudd begått i beruset tilstand. ⁷⁴

4.3.3 Årsakskravet

Utilregnelighetstilstanden må videre oppstå «som følge av» rusen. Ordlyden oppstiller et krav til årsakssammenheng mellom utilregnelighetstilstanden og den selvpåførte rusen. Kravet er uproblematisk dersom rusen er den eneste faktoren som kan ha utløst tilstanden. Tidvis kan det imidlertid være vanskelig å avgjøre om tilstanden skyldes rus eller andre forhold, som ytre omstendigheter eller en underliggende psykoselidelse. Det må derfor gjøres en nærmere vurdering av den aktuelle tilstanden og dens innvirkning på gjerningspersonen. ⁷⁵ Ved kombinasjon av flere forhold må rusen være den «fremtredende årsaksfaktor i det samvirkende årsaksforhold». ⁷⁶ Etter Rt. 1991 s. 1249 (side 1250) er dette tilfellet der rusen har hatt slik innflytelse på tiltalte at utilregnelighetstilstanden *i vesentlig grad* kan tilskrives de selvforskyldt inntatte rusmidler.

Et eksempel hvor gjerningspersonen var påvirket av både selvforskyldt rus og eksterne forhold, gir saken i Rt. 1977 s. 1354. ⁷⁷ En mann begikk drap på sin ektefelle i en forbigående tilstand av sterk bevissthetsnedsettelse. Bevissthetsnedsettelsen skyldtes en kombinasjon av alkoholrus, et forutgående slag mot hodet som medførte hjernerystelse, og at gjerningspersonen var i sterk affekt som følge av provokasjoner og sjalusi. Det ble lagt til grunn at én av disse årsakene alene neppe ville ført til tilstanden, og Høyesterett fant at bevissthetsnedsettelsen ikke skyldtes den

⁷¹ Rt. 1967 s. 688 på side 690.

⁷² Eskeland (2017) s. 350.

⁷³ Rt. 2008 s. 1393 avsnitt 15.

⁷⁴ Eskeland (2017) s. 360.

⁷⁵ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 505.

⁷⁶ Se Rt. 1983 s. 9 på side 10 og Rt. 1978 s. 1046. Sakene gjaldt straffutmåling etter strl. 1902 § 56, men årsakskravet er antatt å være det samme, jf. NOU 2014: 10 s. 145-146.

⁷⁷ Også denne saken gjaldt straffutmåling etter tidligere § 56.

selvpåførte rusen. Dommen må trolig forstås slik at rusen ikke var en vesentlig nok faktor til å forårsake tiltaltes nedsatte bevissthet.⁷⁸

Rus kan også opptre i kombinasjon med individuelle forhold hos gjerningspersonen, som en underliggende psykisk grunnlidelse. I vurderingen av om rusen er den fremtredende årsaksfaktoren til et psykoseutbrudd har særlig tilstandens varighet blitt tillagt stor betydning. Høyesterett slo i Rt. 2008 s. 549 fast at en psykose som blir fremkalt ved selvpåført rus, og som forsvinner etter at den toksiske virkningen av rusmiddelet har opphørt, ikke skal lede til straffrihet.⁷⁹ Dersom symptomene har vært til stede i overkant av én måned etter rusinntaket, har en i praksis tatt utgangspunkt i at tilstanden ikke var rusutløst, og motsatt dersom symptomene opphørte etter kortere tid.⁸⁰ Etter forarbeidene er det imidlertid klart at symptomenes varighet ikke skal være avgjørende, og at tidskriteriet ikke skal praktiseres like rigid som før lovrevisjonen i 2019. Det skal foretas en bred, helhetlig vurdering hvor det i tillegg kan tas hensyn til «hvilket rusmiddel som er brukt, om det er et aktivt behandlingstiltak for tilstanden, personens sykehistorikk og om han eller hun står på et antipsykotisk medikament».⁸¹

4.4 Unntak fra straff dersom «særlige grunner» tilsier det

4.4.1 Bakgrunn og begrunnelse for innføring av unntaket

Ved lovendringen i 2019 ble det innført et unntak til hovedregelen om straffansvar ved selvforskyldt rus i § 20 fjerde ledd, første punktum.⁸² Selv om vilkårene for straffansvar er oppfylt, kan gjerningspersonen nå likevel fritas for straff dersom «særlige grunner» tilsier det. Synspunktet var at regelen om selvforskyldt rus kunne ha urimelige utslag, slik at det var behov for en unntaksregel. Før lovendringen var regelen absolutt – dersom det forelå selvforskyldt rus, var konsekvensen straffansvar.

Som vist ovenfor, ligger det allerede en viss begrensning i regelens virkeområde i vilkåret om at rusen må være selvforskyldt. Terskelen for selvforskyldt beruselse er imidlertid lav, og

⁷⁸ Slettan (1990) s. 125.

⁷⁹ Se avsnitt 46.

⁸⁰ Se Prop. 154 L (2016-2017) s. 230 og RA-2020-2 s. 11-12. Fra rettspraksis, se f.eks. Rt. 2010 s. 346 hvor en psykose som varte omtrent en måned ikke ble ansett rusutløst, og motsetningsvis Rt. 2011 s. 774 hvor en psykose som gikk bort av seg selv etter omtrent to og en halv uke ble ansett som rusutløst.

⁸¹ Prop. 154 L (2016-2017) s. 230.

⁸² *Ibid.*

gjeldende rett før lovendringen ble derfor vurdert å være for streng.⁸³ Innføringen av unntaket medfører altså en endring av rettstilstanden på dette punkt.

4.4.2 Når kan «særlige grunner» tilsi straffritak?

Til tross for at det foreligger selvforskyldt rus, kan lovbyteren gå fri for straffansvar dersom «særlige grunner» tilsier det. Lovteksten gir imidlertid begrenset veiledning om *når* det vil være aktuelt å frita gjerningspersonen på dette grunnlaget. Ordlyden oppstiller en nokså høy terskel for straffrihet, men gir samtidig domstolene rom for skjønn. Forarbeidene gir anvisning på en skjønnsmessig vurdering av om det er *urimelig* å ansvarliggjøre lovbyteren for sine handlinger. Det er tale om et snevert unntak.⁸⁴

Særlige grunner kan ifølge forarbeidene foreligge dersom lovbyteren mangler erfaring med rus og reagerer helt uventet med en psykose. Det samme kan være tilfellet dersom det er inntatt en moderat mengde alkohol, som riktignok overstiger det som i praksis blir ansett som uforskyldt, men hvor lovbyteren får en patologisk eller atypisk reaksjon som går langt utover det en normalt kunne forvente. En kombinasjon av rus og medisiner kan også lede til uventede reaksjoner som kan tilsi straffrihet.⁸⁵ Sentralt for disse tilfellene er at selv om rusinntaket er selvforskyldt, hadde ikke vedkommende grunn til å regne med at inntaket kunne resultere i en utilregnelighetstilstand.⁸⁶ Lovbyteren kan dermed ikke klandres for forbrytelsen.

Ettersom unntaksbestemmelsen er ny, har det ikke vært mulig å finne underrettspraksis hvor unntaket har blitt benyttet eller drøftet.⁸⁷ Det vil derfor bli gjort rede for noen tidligere saker som *kunne* ha aktualisert bruk av unntaket dersom det hadde eksistert på de aktuelle tidspunkt.

Et tilfelle hvor samvirke av rus og medisinbruk medførte utilregnelighet gir Høyesteretts kjennelse i Rt. 1985 s. 14. Tiltalte hadde epilepsi og gikk på medisinen Tegretol. Etter å ha drukket seks halvflasker eksportøl i tidsrommet mellom kl. 16-21, reagerte han med bevisstløshet. Tiltalte hadde blitt advart mot å innta alkohol sammen med medisinen. Det forelå imidlertid ikke holdepunkter for at han var blitt opplyst om at kombinasjonen av alkohol og

⁸³ Prop. 154 L (2016-2017) s. 107-109.

⁸⁴ *Ibid.* Se også RA-2020-2 s. 12.

⁸⁵ Eksemplene i avsnittet er hentet fra Prop. 154 L (2016-2017) s. 108-109.

⁸⁶ Her vil det nok ha betydning hva slags rusmiddel som er inntatt, ettersom risikoen varierer for de ulike rusmidlene. Se nærmere om dette i punkt 9.2.

⁸⁷ Jeg har kontaktet landets 23 tingretter med spørsmål om de har hatt oppe en sak knyttet til lovendringene i straffeloven § 20 fjerde ledd. Av de 7 som har svart, var det ingen som kunne oppgi å ha hatt en sak som aktualiserte lovendringene.

Tegretol kunne påvirke adferden hans, slik at han kunne opptre på en måte som var helt vesensfremmed for ham. Han hadde derfor ikke grunn til å regne med å få en slik reaksjon. Høyesterett uttalte likevel at tiltalte hadde drukket et kvantum som var tilstrekkelig til at han ble beruset, og hvorvidt «virkningen av alkoholinntaket er blitt forsterket som følge av medisin eller sykdom, vil da ikke kunne føre til straffrihet».⁸⁸ Tiltalte ble dermed holdt strafferettslig ansvarlig, til tross for at han ikke var fullt ut klar over de virkningene som kombinasjonen av alkohol og medisinen kunne gi. Det er mulig at et slikt tilfelle i dag ville føre til frifinnelse etter unntaket for særlige grunner.

Et annet eksempel hvor atypisk alkoholrus kanskje ville ha ført til anvendelse av unntaket «særlige grunner» er den tidligere nevnte dommen i Rt. 1967 s. 688.⁸⁹ Her fikk den 19 år gamle gutten nettopp en slik atypisk reaksjon som gikk langt utover det han normalt kunne forvente. Tiltalte var ung og hadde tidligere ikke fått noe varsel om at han kunne reagere atypisk på alkohol. I et slikt tilfelle kan det anses urimelig å ansvarliggjøre vedkommende for handlingene han begikk da han var utilregnelig.

Et siste eksempel gir Rt. 1978 s. 1046. En 36 år gammel ingeniør var blant annet tiltalt for drap og drapsforsøk. Handlingene var begått under en forbigående sterk nedsettelse av bevisstheten som var en følge av sterk affekt, en utmattelsestilstand og selvforskyldt rus. Høyesteretts flertall påpekte at det var uten betydning at domfelte ikke kunne forutse at han i beruselsen skulle begå slike handlinger. En representant for mindretallet uttalte imidlertid at man stod overfor en helt særegen sak, og karakteriserte forbrytelsene som «så meningsløse og i så sterk strid med domfeltes personlighet at de bare kan forklares ved et fullstendig psykisk sammenbrudd [...]. De omstendigheter som førte til sammenbruddet, gir ikke grunn til bebreidelse mot domfelte».⁹⁰

Som vist er det primært omstendighetene rundt rusinntaket og subjektive forhold ved gjerningspersonen som får betydning for om det foreligger «særlige grunner».⁹¹ I forarbeidene understrekes det imidlertid at en også kan ta hensyn til fornærmede med tanke på lovbruddets karakter og alvorlighetsgrad. Departementet uttaler at unntaket «neppe [kan] anvendes i voldtektssaker, selv om lovbrøyteren er ung og uerfaren».⁹²

⁸⁸ Rt. 1985 s. 14 på side 15. Dommen er omtalt i Prop. 154 L (2016-2017) s. 108-109.

⁸⁹ Se punkt 4.3.2.

⁹⁰ Kjennelsen side 1048-1049. Se også Eskelands kritikk mot avgjørelsen i Eskeland (2017) s. 360.

⁹¹ RA-2020-2 s. 12.

⁹² Prop. 154 L (2016-2017) s. 230 og s. 109. En slik relativisering av straffansvaret reiser noen særlige problemstillinger som jeg vil komme tilbake til i oppgavens punkt 9.4.2.

5 Selvforskyldt utilregnelighet i § 20 fjerde ledd, andre punktum

Helt nytt ved lovendringen i 2019 er at det ble innført en regel om selvforskyldt utilregnelighet. Det følger av straffeloven § 20 fjerde ledd, andre punktum at den som har en «vedvarende tilstand som nevnt i annet ledd bokstav a [sterkt avvikende sinnstilstand] og som selvforskyldt fremkaller en utilregnelighetstilstand, kan straffes dersom særlige grunner tilsier det». Bestemmelsen gjelder altså den som har en alvorlig psykisk grunnlidelse fra før, for eksempel schizofreni.⁹³ Den klare hovedregelen er at disse gjerningspersonene ikke skal straffes for lovbrudd som begås under et aktivt sykdomsutbrudd, jf. § 20 andre ledd. Den nye regelen åpner imidlertid for at det kan gjøres unntak der lovbrøyteren selv fremkaller utilregnelighetstilstanden og særlige grunner tilsier straffansvar.

Ordlyden «selvforskyldt fremkaller en utilregnelighetstilstand» tilsier at lovbrøyteren har utvist skyld i forbindelse med at tilstanden oppstod. I motsetning til regelen om selvforskyldt rus, er det her *utilregnelighetstilstanden* som må være selvforskyldt. Dette innebærer at tilstanden i det minste er uaktsomt fremkalt.⁹⁴ Fremkallelsen kan skje ved rusbruk, eller i sjeldne tilfeller ved seponering av medisiner.⁹⁵ Straffansvar for selvforskyldt utilregnelighet vil bare unntaksvis være aktuelt, da bestemmelsen skal forbeholdes tilfeller hvor lovbrøyteren kan klandres for tilbakefall.⁹⁶

Bestemmelsen krever at særlige grunner må tilsi straffansvar, og terskelen er dermed relativt høy. I relasjon til rusmisbruk er det ikke tilstrekkelig at gjerningspersonen vet eller burde vite at langvarig rusmisbruk generelt kan medføre sykdomsutbrudd. Forarbeidene understreker at straffansvar kun bør ilegges der det foreligger subjektive forhold ved gjerningspersonen og hans rusbruk som gjør at han kan klandres for å ha kommet i den aktuelle tilstanden.⁹⁷ Dette vil eksempelvis være tilfellet dersom gjerningspersonen tidligere har opplevd psykose etter å ha ruset seg, og han er dermed klar over at han er sårbar for psykoser, men velger likevel å ta risikoen ved å innta rusmidler.⁹⁸

⁹³ Prop. 154 L (2016-2017) s. 231.

⁹⁴ *Ibid.*, s. 111.

⁹⁵ *Ibid.*, s. 231. Oppgaven avgrensner mot en behandling av når seponering av medisiner kan tilsi straffansvar.

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ *Ibid.*, s. 111.

⁹⁸ *Ibid.*

Regelen om selvforskyldt utilregnelighet medfører en viss utvidelse av straffansvaret, da noen lovbrutere som tidligere ville gått fri grunnet en underliggende lidelse, nå vil kunne straffes dersom de kan klandres for å ha fremkalt utilregnelighetstilstanden. Lovgivers standpunkt er at en psykisk grunnlidelse ikke skal gi «frikort» til å opptre uansvarlig og skape fare for nye sykdomsutbrudd.⁹⁹ Bestemmelsen henger nært sammen med regelen om selvforskyldt rus, og vil kunne anvendes nettopp i de tilfeller hvor sistnevnte har medført vanskelige vurderinger om utilregnelighetstilstanden var en følge av rus eller en psykisk grunnlidelse.¹⁰⁰ De to bestemmelsene har imidlertid motsatt utgangspunkt – ved selvforskyldt rus er hovedregelen *straffansvar*, mens den ved selvforskyldt utilregnelighet er *straffrihet*.

6 Straffutmåling ved selvforskyldt rus og selvforskyldt utilregnelighet

Som utgangspunkt innebærer straffansvar etter bestemmelsene om selvforskyldt rus eller selvforskyldt utilregnelighet i straffeloven § 20 fjerde ledd at gjerningspersonen ilegges ordinært straffansvar etter de vanlige strafferammene som gjelder for straffebudet. Det finnes likevel et par bestemmelser som åpner for å ta hensyn til at gjerningspersonen befant seg i en utilregnelighetstilstand.

Straffeloven § 80 bokstav g gir hjemmel for å fastsette straff under minstestrafen eller til en mildere straffart for den som har handlet under «selvforskyldt rus» eller i en «selvforskyldt utilregnelighetstilstand» etter § 20 fjerde ledd, dersom «særdeles formildende omstendigheter» foreligger. Etter ordlyden er terskelen imidlertid høy. Et tilfelle hvor særdeles formildende omstendigheter forelå var den tidligere nevnte Rt. 1967 s. 688.¹⁰¹ Retten la vekt på at domfelte hadde vært i atypisk rus og at det dreide seg om impulsive, meningsløse og uforståelige handlinger som var begått av en ganske ung gutt. Straffen ble dermed satt under minstestrafen til 4 års fengsel. I Rt. 1978 s. 1046 kom derimot Høyesteretts flertall til at det ikke forelå særdeles formildende omstendigheter.¹⁰² Mindretallet på to dommere mente på sin side at slike

⁹⁹ Prop. 154 L (2016-2017) s. 105.

¹⁰⁰ Halloween-saken som ble nevnt innledningsvis i punkt 1.1 er et eksempel på en sak hvor denne grensdragningen medførte utfordringer, se TOSLO-2013-61523-1.

¹⁰¹ Se oppgavens punkt 4.3.2 og 4.4.2. Saken gjaldt den tidligere bestemmelsen i straffeloven 1902 § 56, men vilkåret er det samme i dag.

¹⁰² Nærmere om avgjørelsen i punkt 4.4.2.

omstendigheter forelå. I tråd med flertallet ble straffen satt til 8 års fengsel, under henvisning til at den alminnelige lovlydighet og den alminnelige rettsbevissthet krevde en meget streng reaksjon.¹⁰³

Etter straffeloven § 78 bokstav d kan det også som formildende omstendighet ved straffutmålingen tas hensyn til om lovbrøteren på handlingstidspunktet har handlet under «reduert virkelighetsforståelse på grunn av avvikende sinnstilstand», «bevissthetsforstyrrelse» eller «sterk sinnsbevegelse». Dette gjelder uavhengig av om tilstandene skyldes rus eller andre årsaker. Tidligere gjorde bestemmelsen uttrykkelig unntak for tilstander som var «en følge av selvforskyldt rus», men dette ble tatt bort ved lovrevisjonen i 2019.¹⁰⁴

Del II – Rettspolitisk vurdering

7 Innledning

Oppgaven går nå over til den rettspolitiske drøftelsen, hvor det vil foretas en vurdering av rettstilstandens godhet og hensiktsmessighet i lys av de vedtatte endringene. Hovedspørsmålet i denne delen er om rettstilstanden for utilregnelige som har handlet under ruspåvirkning, som det er redegjort for i del I, er tilfredsstillende etter lovendringene. Fokuset vil særlig være hvorvidt regelen om selvforskyldt rus i straffeloven § 20 fjerde ledd første punktum er en god regel, men oppgaven vil også komme inn på regelen om selvforskyldt utilregnelighet i andre punktum og hvordan denne stiller seg i relasjon til regelen om selvforskyldt rus.

Det vil først forklares hvorfor vi har et grunnvilkår om tilregnelighet i kapittel 8. Videre vil spenningen mellom regelen om selvforskyldt rus og skyldprinsippet drøftes i kapittel 9, samt betydningen av de nye lovendringene. Deretter vil begrunnelsen bak regelen om selvforskyldt rus drøftes i kapittel 10, før oppgaven går videre til å vurdere en alternativ regel i kapittel 11. Til slutt vil jeg komme med noen avsluttende betraktninger i kapittel 12.

¹⁰³ Se side 1047 i kjennelsen. Se også oppgavens punkt 10.2 for en nærmere drøftelse av hensynet til den alminnelige rettsbevissthet samt Bratholms kritikk mot avgjørelsen i Bratholm (1980) s. 310.

¹⁰⁴ Prop. 154 L (2016-2017) s. 114 og s. 233.

8 Begrunnelsen for et grunnvilkår om tilregnelighet

8.1 Innledning

For å kunne diskutere reglene om straffansvar for selvforskyldt rus og selvforskyldt utilregnelighet, er det først nødvendig å forstå hvorfor vi har en hovedregel om tilregnelighet som grunnvilkår for straffansvar.¹⁰⁵ De fleste rettsstater betrakter tilregnelighet som en forutsetning for straffansvar, og det er i dag bred enighet om at visse individer ikke skal holdes ansvarlige og straffes for sine handlinger.¹⁰⁶ I dette kapittelet vil det redegjøres for begrunnelsen for hvorfor det er slik.

8.2 Skyldprinsippet som begrunnelse og grunnprinsipp i strafferetten

Norsk strafferett bygger på et grunnprinsipp om at straffansvar bare kan ilegges den som *kunne og burde* ha handlet annerledes, og som dermed kan klandres som skyldig for sine handlinger.¹⁰⁷ Dette prinsippet kalles skyldprinsippet. Skyldprinsippet er også den bærende begrunnelsen for ikke å straffe en gjerningsperson som var utilregnelig i gjerningsøyeblikket. Den som befinner seg i en alvorlig mental avvikstilstand og mangler evnen til å realistisk vurdere og forstå sine handlinger, kan heller ikke bebreides for de handlinger han foretar i denne tilstanden. Tilregnelighetsvilkåret hviler følgelig på en betraktning om at det er urimelig og urettferdig å straffe lovbrutere som det ikke kan rettes noen klander mot.¹⁰⁸

I forlengelsen av skyldprinsippet er det sentrale prinsippet om forholdsmessighet mellom skyld og straff. Den straffen en lovbruter dømmes til, skal stå i et rimelig forhold til den skyld vedkommende har utvist. Prinsippet kommer til uttrykk i straffelovgivningen for eksempel ved at uaktsomme lovbrudd har lavere strafferamme enn tilsvarende handling begått forsettlig. Det skal også gjenspeiles i domstolenes straffutmåling.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Hovedregelen om tilregnelighet og de konkrete vilkårene for utilregnelighet er behandlet i kapittel 2.

¹⁰⁶ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 485.

¹⁰⁷ Om skyldprinsippet og begrunnelsene for tilregnelighetsvilkåret, se Gröning (2015) s. 113-117. Se også Gröning og Myklebust (2018).

¹⁰⁸ Innst. 296 L (2018-2019) s. 2.

¹⁰⁹ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 49.

8.3 Kriminalitetsforebyggelse og barmhjertighets- og humanitetshensyn

Videre fremheves kriminalforebyggelse som en del av begrunnelsen for vilkåret om tilregnelighet. Bakgrunnen er at allmennpreventive og individualpreventive hensyn generelt er et sentralt formål med samfunnets bruk av straff, men disse hensynene gjør seg ikke like gjeldende overfor de utilregnelige.¹¹⁰

Allmennpreventive hensyn går i korthet ut på at straff idømmes for å gi troverdighet til lovgivningens trussel om straff, og at dette anses å ha en preventiv effekt. Straffetrusselen skal hindre andre personer i å begå kriminelle handlinger. Utilregnelige lovbrøtere befinner seg imidlertid i en slik mental avvikstilstand at straffetrusselen ikke vil ha den tilsiktede normskapende eller handlingsdirigerende effekten på dem.

Individualpreventive hensyn handler om at den enkelte lovbrøter som har fått føle på straffens virkninger, vil avskrekkes fra å begå nye straffbare handlinger.¹¹¹ Også her er imidlertid synspunktet at mange utilregnelige ikke kan respondere normalt på straff, og at det særlig ut ifra et behandlingsperspektiv ikke er hensiktsmessig å reagere med straff overfor dem.¹¹² Det vil følgelig ikke svekke straffelovgivningens allmenn- og individualpreventive effekt dersom man fritar de utilregnelige for straffansvar.¹¹³

Barmhjertighets- og humanitetshensyn relatert til straffens skadepotensial løftes også frem som begrunnelse for tilregnelighetsvilkåret. Spesielt overfor mindreårige og den som er utilregnelig grunnet psykisk sykdom, kan det å idømme straff være en urimelig og uforholdsmessig stor belastning.¹¹⁴ Både prevensjons- og barmhjertighetsargumentene kan imidlertid i høyden forklare hvorfor utilregnelige skal være fritatt fra *straff*. Dermed er det kun skyldargumentet som kan forklare hvorfor de også skal være fritatt fra *ansvar*.¹¹⁵

Nå som det er avklart hvorfor vi har et grunnvilkår om tilregnelighet som forutsetning for straff, vil oppgaven gå videre til en vurdering av unntaket for rusutløste utilregnelighetstilstander.

¹¹⁰ Gröning (2015) s. 114-115.

¹¹¹ NOU 2014: 10 s. 45.

¹¹² Gröning (2015) s. 114-115.

¹¹³ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 485.

¹¹⁴ Gröning (2015) s. 115. Det kan reises visse innvendinger mot de preventive og barmhjertighets- og humanitetshensyn som er presentert her, se *ibid.* s. 115-116, men oppgaven avgrenser mot en drøftelse av disse.

¹¹⁵ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 486.

9 Spenning mellom regelen om selvforskyldt rus og skyldprinsippet

9.1 Regelen om selvforskyldt rus i lys av skyldprinsippet

Det er vist ovenfor at skyldprinsippet er et grunnprinsipp i strafferetten og den bærende begrunnelsen bak tilregnelighetsvilkåret. Straff skal stå i samsvar med den skyld som er utvist. En gjerningsperson skal dermed ikke straffes for det han ikke kan klandres for, og han skal heller ikke straffes hardere eller for mer enn det er grunnlag til å bebreide ham for. Regelen om selvforskyldt rus i straffeloven § 20 fjerde ledd, første punktum gjør imidlertid unntak fra disse grunnleggende utgangspunktene.

En grunn til å forskjellsbehandle den som blir utilregnelig *uten* å være påvirket av rusmidler, og den som har havnet i en utilregnelighetstilstand *som følge av* rus, er at sistnevnte bevisst har tatt en risiko. Vedkommende kan i større grad klandres for konsekvensene av denne. Forskjellige rusmidler innebærer i ulik grad en risiko for å fremkalle en utilregnelighetstilstand.¹¹⁶ Lovgivers standpunkt er da at den som har utsatt seg for en slik risiko, ikke skal gå fri for ansvar. Spørsmålet er imidlertid om det i disse tilfellene er samsvar mellom det man klandres for, og det man straffes for.

For straffansvar ved selvforskyldt rus krever gjeldende rett bare at man kan klandres for å ha inntatt rusmidler i slik grad at man kan eller bør regne med muligheten for å bli påvirket av rusmiddelet. I tilfeller av alkoholrus betyr dette at man «klandres» for å drikke tre eller flere enheter – og skulle man deretter komme i en utilregnelighetstilstand og eksempelvis begå et drap, straffes man for drapet selv om alkoholkonsumet er det eneste man kan bebreides for. At man var utilregnelig og uten forståelse for og kontroll over egne handlinger på drapstidspunktet, får ikke betydning.¹¹⁷ De grunnleggende forutsetningene om tilregnelighet og skyld som basis for straff, må altså vike der utilregnelighetstilstanden er en følge av selvforskyldt rus.

Dette gjelder som utgangspunkt uansett om gjerningspersonen ved rusinntaket ikke hadde grunn til å regne med at han ville eller kunne havne i en utilregnelighetstilstand. En person kan under uheldige omstendigheter havne i en psykose som følge av atypisk rus, og likevel måtte

¹¹⁶ Se punkt 9.2 nedenfor.

¹¹⁷ Unntatt eventuelt ved straffutmålingen, se kapittel 6.

stå fullt ansvarlig for sine handlinger begått i denne tilstanden. I et slikt tilfelle kan det hevdes at det er liten grunn til å rette klander mot vedkommende; gjerningspersonen kunne hverken forutse at han ville havne i en slik tilstand, og heller ikke at han ville begå de aktuelle lovbrudd.

Det er etter dette tydelig at det *ikke* nødvendigvis er forholdsmessighet mellom skyld og straff i tilfeller hvor selvforskyldt rus har ført til en utilregnelighetstilstand og etterfølgende lovbrudd. Regelen står altså i spenning med skyldprinsippet.¹¹⁸

9.2 Grunn til å nyansere klanderer mot en utilregnelig lovbrøyer basert på hva slags rusmiddel som er inntatt?

Et videre spørsmål i spenningen mellom regelen om selvforskyldt rus og skyldprinsippet, er om det kan være grunn til å nyansere den klanderer som kan rettes mot gjerningspersonen, basert på hva slags rusmiddel personen har inntatt. Noen rusmidler medfører klart større risiko for psykiske avvikstilstander enn andre. For eksempel kjennetegnes hallusinogene stoffer som LSD og fleinsopp ved at de fremkaller psykoselignende bevissthetsforandringer og gir hallusinasjoner og vrangforestillinger. Sentralstimulerende midler som amfetamin og kokain kan også ved gjentatt og langvarig bruk medføre psykotiske tilstander, og det samme gjelder ved inntak av høyere doser cannabis. Derimot er ikke opiatet som heroin og opium eller benzodiazepiner knyttet til psykotiske virkninger. Det er videre påvist at langvarig bruk av rusmidler øker risikoen for å fremkalle avvikstilstander, samt at risikoen øker ved kombinasjon av ulike rusmidler.¹¹⁹

For alkoholens del tyder studier og praksis på at det normalt kreves betydelige mengder alkohol før det oppstår en bevissthetsforstyrrelse i straffelovens forstand.¹²⁰ I sjeldne tilfeller kan imidlertid mindre mengder alkohol føre til en atypisk eller patologisk rus som kan medføre sterk bevissthetsforstyrrelse, vrangforestillinger eller hallusinasjoner. Atypiske reaksjoner opptrer oftest hos personer som av ulike grunner er mer disponert for det, for eksempel på grunn av en hjerneskade eller spesielle affekt- eller utmattelsestilstander.¹²¹ I alminnelighet må derfor utilregnelighet kunne sies å være en nokså sjelden og upåregnelig reaksjon på alkoholrus alene, med mindre man har tidligere erfaring med slike reaksjoner. Videre er alkohol et lovlig

¹¹⁸ Selv om lovendringene kanskje i noen grad kan bøte på dette, se nedenfor i punkt 9.4.

¹¹⁹ Avsnittet bygger på informasjon fra NOU 2014: 10 s. 157-159.

¹²⁰ Se *ibid.* s. 171 og Hartvig mfl. (2003) s. 1833.

¹²¹ NOU 2014: 10 s. 156-157 og NOU 1990: 5 s. 43.

rusmiddel, og den sosiale og kulturelle rollen alkohol spiller i samfunnet kan tilsi at vi må akseptere en større grad av risiko ved alkoholbruk enn ved andre rusmidler.¹²²

Disse betraktningene kan tilsi at det er større grunn til å klandre – og dermed straffe – den som har utsatt seg selv og omgivelsene for en større risiko, for eksempel ved inntak av hallusinogene stoffer, enn den som har tatt en mindre risiko gjennom eksempelvis å drikke en allmenn akseptert mengde alkohol. Selv om det kanskje kan være større grunn til å klandre førstnevnte enn sistnevnte, gjenspeiles ikke dette i gjeldende rett. Regelen om selvforskyldt rus skiller hverken mellom risikoen ved ulike rusmidler, eller mellom ulike virkninger av rusmidlene. Alle lovbrutere står i utgangspunktet overfor det samme ansvaret.¹²³ Etter gjeldende rett er nyanser i klanderverdigheten heller noe som domstolene må hensynta under reaksjonsfastsettelsen.¹²⁴

9.3 Tidligere kritikk mot regelen

På bakgrunn av spenningen med skyldprinsippet har regelen om utilregnelighet ved selvforskyldt rus fått mye kritikk. Flere teoretikere har tatt til orde for at det kan anses urimelig at personer som gjerne ikke vet hva de gjør, likevel holdes ansvarlig og straffes for alvorlige forbrytelser. Andenæs har blant annet påpekt at ansvarsregelen nok henger sammen med gjengjeldelsestanken i sin mer primitive form, hvor man la avgjørende vekt på *resultatet* av handlingen, uten å gå nærmere inn på mer dyptgående psykologiske og etiske overveielser knyttet til gjerningspersonens skyld. Han uttalte også at regelen betegner et markert unntak fra prinsippet om forholdsmessighet mellom skyld og straff.¹²⁵

Også Bratholm har fremholdt at regelen har ført til urimelige resultater. Han viste blant annet til avgjørelsen i Rt. 1967 s. 688 som støtte for sitt syn.¹²⁶ Bratholm påpekte at det eneste som kan bebreides gjerningsmannen i et tilfelle hvor han har havnet i atypisk alkoholrus, er at han ikke var avholdende, og at dette i så fall er en «bebreidelse» som kan rettes mot en stor del av det norske folk. Et så vesentlig avvik fra det grunnleggende skyldprinsippet kunne etter hans mening vanskelig forsvares med at regelen muligens ville ha en preventiv virkning.¹²⁷ Eskeland

¹²² NOU 2014: 10 s. 171.

¹²³ Slike betraktninger ville imidlertid vært sentrale i en generell regel om selvforskyldt utilregnelighet, se nedenfor i kapittel 11.

¹²⁴ Se kapittel 6.

¹²⁵ Andenæs (2016) s. 316.

¹²⁶ Se oppgavens punkt 4.3.2 og 4.4.2 om dommen.

¹²⁷ Bratholm (1980) s. 309-310. Nærmere om regelens preventive virkning, se punkt 10.3.

har sluttet seg til denne kritikken.¹²⁸ Det samme gjelder Gröning, Husabø og Jacobsen, som trekker frem at en bedre løsning ville være å flytte regelens fokus til at det er *utilregnelighetstilstanden* man kan klandres for å fremkalle, ikke rustilstanden.¹²⁹

Denne kritikken knytter seg imidlertid til den tidligere regelen i straffeloven 1902 § 45 og den tilsvarende § 20 andre ledd i straffeloven 2005, før lovendringene i 2019. I dag er regelen endret på et sentralt punkt, idet det er åpnet for unntak. Lovens tidligere absolutte ordning var altså strengere, og kritikken må leses i lys av dette. Med dette bakteppet er det særlig aktuelt å se på hvilken betydning lovendringen har eller vil kunne få.

9.4 Betydningen av lovendringene

9.4.1 Betydningen av unntaket «særlige grunner»

Innføringen av unntaket som åpner for straffritak dersom særlige grunner tilsier det, gir rom for en mindre hard regulering av tilfeller hvor utilregnelighetstilstanden er en følge av rus. Dette innebærer at saker hvor regelen kan hevdes å ha gitt urimelige utslag, eksempelvis Rt. 1967 s. 688, i dag kunne ha vært henført under unntaket. På denne måten kan man i fremtiden unngå urimelige resultater av at regelen i utgangspunktet er streng. Dermed blir de betenkelige sider ved ansvarsregelen som ble fremhevet ovenfor også mindre. Innføringen av unntaket innebærer derfor etter min mening en endring av rettstilstanden til det bedre. Hvorvidt unntaket faktisk vil føre til en mildere regulering av rustilfellene, gjenstår imidlertid å se etter at domstolene har anvendt unntaket og satt terskelen for å fritas for straff i praksis.

9.4.2 Særlig om vektlegging av lovbruddets karakter og alvorlighet i unntaksvurderingen

Ved vurderingen av om «særlige grunner» for straffritak foreligger, kan man ifølge forarbeidene ta i betraktning karakteren og alvorlighetsgraden av det eller de lovbrudd som er begått. Dette begrunnes i hensynet til den allmenne rettferdighetsfølelse, hensynet til fornærmede samt preventive hensyn. Terskelen «særlige grunner» vil da være vanskeligere å

¹²⁸ Eskeland (2017) s. 361.

¹²⁹ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 506.

oppfylle ved eksempelvis alvorlige integritetskrenkelses, og forarbeidene understreker at unntaket neppe vil kunne anvendes i voldtektssaker.¹³⁰

En kan tenke seg at to personer drikker akkurat like mye alkohol. Begge reagerer på en sterkt atypisk måte og havner i rusutløst psykose. De er altså utilregnelige og mangler forståelse og kontroll over seg selv og sitt forhold til omverden. I utilregnelighetstilstanden begår den ene grovt skadeverk etter strl. §§ 352 jf. 351, mens den andre begår voldtekt etter § 291. I et slikt tilfelle vil førstnevnte, som har begått grovt skadeverk, kunne gå fri for straffansvar under unntaket for særlige grunner. Vedkommende som begikk voldtekt, vil imidlertid ikke gå fri.

Dette innebærer en relativisering av unntaket basert på hvor alvorlig forbrytelse som er begått, som synes vanskelig å forene med skyldprinsippet.¹³¹ Det eneste de to kan klandres for, dersom de i det hele tatt kan klandres for noe, er alkoholinntaket. Dette kan de i så fall klandres for i akkurat like stor grad. Likevel går den ene fri for straffansvar, men den andre straffes for voldtekt. Et slikt resultat står sterkt i strid med skyldprinsippet og begrunnelsen bak tilregnelighetsvilkåret. Det reiser også problemer knyttet til likebehandlingshensyn, da de to kan klandres for det samme, men behandles på vidt forskjellig måte. Ingen av disse aspektene er imidlertid pekt på eller diskutert i forarbeidene.

Forarbeidenes begrunnelse for en slik relativisering er blant annet at det kan være vanskelig for allmennheten å akseptere straffrihet ved grove integritetskrenkelses, herunder voldtekt.¹³² Det samme vil imidlertid kunne hevdes å gjelde overfor en utilregnelig gjerningsperson som begår voldtekt *uten* å ha inntatt rusmidler før utilregnelighetstilstanden inntrådte. Også i slike tilfeller kan det tenkes at det er vanskelig for allmennheten å akseptere at gjerningspersonen ikke er strafferettslig ansvarlig. Gjerningspersonen vil likevel gå straffri etter straffeloven § 20 andre ledd uavhengig av hvor alvorlig forbrytelsen er, nettopp fordi vedkommende var å anse som utilregnelig. Det er neppe så mye mer betenkelig eller vanskelig for allmennheten å akseptere at personen i eksempelet ovenfor går fri, dersom den eneste forskjellen er at han har drukket alkohol. Jeg kan derfor vanskelig se at hensynet til den alminnelige rettsfølelse kan begrunne straffansvar overfor vedkommende, noe som tilsier at argumentet ikke bør tillegges betydning i denne sammenhengen.

¹³⁰ Prop. 154 L (2016-2017) s. 109 og s. 230.

¹³¹ Jf. også Gröning og Myklebust (2018) s. 86.

¹³² Prop. 154 L (2016-2017) s. 109.

Videre trekker forarbeidene frem prevensjonshensyn og hensynet til samfunnsvernet som en del av begrunnelsen for å vektlegge lovbruddets karakter og alvorlighet.¹³³ Departementet har imidlertid tidligere i forarbeidene sluttet seg til utvalgets standpunkt at å la en person «rammes av straff for en alvorlig forbrytelse begått i en utilregnelighetstilstand som skyldes en for ham helt fremmed og ukjent reaksjon på et moderat og akseptabelt inntak av alkohol, er urimelig».¹³⁴ For slike tilfeller uttaler departementet at straffansvar ikke lar seg forene med straffens begrunnelser, hverken gjengjeldelses- eller prevensjonsbegrunnelsene.¹³⁵ Dette er nok fordi en person som reagerer atypisk på en moderat mengde alkohol, ikke kan klandres for det. Når det ikke er grunn til å klandre personen, kan en heller ikke forvente at vedkommende burde ha handlet annerledes. Da vil ikke prevensjonshensynet gjøre seg gjeldende.

Likevel mener departementet tilsynelatende her at prevensjonshensyn kan begrunne en relativisering av unntaket basert på alvorlighetsgrad, slik at prevensjonshensyn kan tilsi straffansvar der det er tale om alvorlige integritetskrenkelser.¹³⁶ Dette er vanskelig å forene med departementets tidligere uttalelser og tilslutning til utvalgets standpunkt. Prevensjonshensyn taler da plutselig *for* å straffe en lovbrøyer som har havnet i akkurat den situasjonen som utvalget beskriver, dersom vedkommende – i utilregnelighetstilstanden – begår en alvorlig integritetskrenkelse som voldtekt. Dette til tross for at departementet like ovenfor har slått fast at prevensjonsbegrunnelsene *ikke slår til* i denne typen situasjoner. Jeg kan derfor vanskelig se hvorfor prevensjonshensyn nå skal få betydning ved unntaksvurderingen, og at slike hensyn skal kunne begrunne et skille mellom straffansvar og straffrihet basert på hvilken forbrytelse som er begått. Dette tilsier at heller ikke prevensjonshensyn utgjør en fullgod begrunnelse for å kunne vektlegge karakteren og alvorligheten av forbrytelsene i unntaksvurderingen.

Slik jeg ser det, er forarbeidenes begrunnelse for å legge vekt på karakteren og alvorligheten av lovbruddet følgelig ikke holdbar. Særlig gjelder dette når de betenkelige sidene ved en slik relativisering av unntaket, herunder forholdet til skyldprinsippet og likebehandlingshensyn, ikke er omtalt. Oppsummert mener jeg dette tilsier at en i praksis bør utvise varsomhet ved å legge vekt på lovbruddets karakter og alvorlighet som moment i vurderingen av om særlige grunner for straffrihet foreligger.

¹³³ Prop. 154 L (2016-2017) s. 109.

¹³⁴ Prop. 154 L (2016-2017) s. 109 jf. NOU 2014: 10 s. 164.

¹³⁵ Prop. 154 L (2016-2017) s. 109.

¹³⁶ *Ibid.*

9.4.3 Betydningen av det innførte tillegget om selvforskyldt utilregnelighet

Etter regelen om selvforskyldt utilregnelighet i straffeloven § 20 fjerde ledd, andre punktum, er det en forutsetning at gjerningspersonen kan klandres for enten forsettlig eller uaktsomt å ha fremkalt *utilregnelighetstilstanden*. Synspunktet om at en utilregnelig gjerningsperson er uten skylddevne og derfor ikke kan klandres, gjør seg ikke like gjeldende når gjerningspersonen selv har satt seg i utilregnelighetstilstanden, vel vitende om at den innebærer en risiko for uakseptabel og potensielt farlig adferd.¹³⁷ Den som bevisst har tatt en så stor risiko at utilregnelighetstilstanden vil anses selvforskyldt, er det generelt større grunn til å klandre enn den som kun har utsatt seg for en beruselse. Det er likevel klart at man *ved bruk av rus* i noen tilfeller – men ikke alle – vil kunne sies å ha fremkalt utilregnelighetstilstanden.

Bestemmelsen innebærer en viss utvidelse av straffansvaret for utilregnelige lovbrøyttere. Denne utvidelsen er imidlertid begrunnet i at den som kan klandres for å ha fremkalt utilregnelighetstilstanden, er det også større grunn til å holde ansvarlig for handlingene han begår i denne tilstanden. Straffansvaret er knyttet tettere opp mot graden av risiko man utsetter seg selv og sine omgivelser for, og den skyld vedkommende har utvist i denne forbindelse. En person som ikke kan klandres for å ha opptrådt på en særlig risikofylt måte, vil heller ikke bli ansvarlig etter bestemmelsen i andre punktum.

Regelen om selvforskyldt utilregnelighet er etter dette bedre i tråd med skyldprinsippet enn regelen om selvforskyldt rus. Regelen får imidlertid kun anvendelse for den som har en psykisk grunnlidelse fra før, og der særlige grunner tilsier straffansvar. Anvendelsesområdet vil derfor trolig bli snevert. For øvrige utilregnelige lovbrøyttere som har handlet under påvirkning av rus, er det fortsatt regelen om selvforskyldt rus i første punktum som skal anvendes.

Når det gjelder rettstilstanden for handlinger begått av utilregnelige under ruspåvirkning, er dermed gjeldende rett fremdeles i spenning med skyldprinsippet. Det klare utgangspunktet er nemlig fortsatt at den som selvforskyldt har kommet i en rustilstand, skal straffes for handlinger vedkommende begikk mens han var utilregnelig, uavhengig av hva slags risiko han utsatte seg for gjennom rusen. Et slikt utgangspunkt strider mot skyldprinsippet. Oppgaven vil derfor i det følgende se på om denne spenningen kan rettfærdiggjøres eller legitimeres gjennom en nærmere analyse av de hensynene som begrunner regelen om selvforskyldt rus.

¹³⁷ Se NOU 2014: 10 s. 25.

10 Begrunnelsen bak straffansvar for handlinger begått i rusutløst utilregnelighet

10.1 Innledning

I dette kapitlet vil oppgaven gå nærmere inn på begrunnelsen for å behandle de som er utilregnelige som følge av rus på en annen måte enn andre utilregnelige. Hovedregelen om straffansvar for utilregnelige ved selvforskyldt rus etter straffeloven § 20 fjerde ledd, første punktum, setter grunnleggende prinsipper om tilregnelighet og skyld til side. Spørsmålet i dette kapitlet er om de hensyn som regelen bygger på kan begrunne et slikt avvik fra de nevnte grunnprinsippene. Hensynene som trekkes frem er den allmenne rettsfølelse, alkoholpolitiske og allmennpreventive hensyn, samt retts tekniske hensyn. I det følgende vil oppgaven gå gjennom de aktuelle hensynene og vurdere om disse kan begrunne regelen om selvforskyldt rus. Oppgaven vil også komme inn på hvordan de ulike hensynene stiller seg i relasjon til den innførte regelen om selvforskyldt utilregnelighet i straffeloven § 20 fjerde ledd, andre punktum.

10.2 Den allmenne rettsfølelse

10.2.1 Hensynet til den allmenne rettsfølelse som begrunnelse for regelen om selvforskyldt rus

Hensynet til den allmenne rettsfølelse eller rettsbevissthet blir stadig trukket frem som en del av begrunnelsen bak regelen om straffansvar ved selvforskyldt rus. Da bestemmelsen ble innført i 1929, var årsaken blant annet at departementet var «overbevist om, at den almindelige opfatning nu er den, at drukkenskap overhodet ikke skal ansees som et formildende moment».¹³⁸ Også i senere tid har det blitt fremhevet at det «vil kunne oppfattes som støtende og vil kunne komme i konflikt med den alminnelige rettsbevissthet dersom det gis adgang til straffritak ved selvforskyldt rus».¹³⁹ Kjernen i hensynet til den allmenne rettsfølelse er hva befolkningen, eller det store flertallet av den, oppfatter som rettferdig og rimelig. Det dreier seg om folkets oppfatninger om hvordan rettssystemet skal reagere på lovbrudd.¹⁴⁰

¹³⁸ Ot.prp. nr. 11 (1928) s. 4.

¹³⁹ Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 38.

¹⁴⁰ Gröning (2015) s. 139.

Når den allmenne rettsfølelsen trekkes frem i relasjon til regelen om selvforskyldt rus, må dette forstås som at det foreligger en oppfatning blant befolkningen om at den som selvforskyldt har inntatt rusmidler, må ta konsekvensene av inntaket – selv når dette innebærer at vedkommende kom i en utilregnelighetstilstand. En forutsetning for at den allmenne rettsfølelse kan tjene som begrunnelse for regelen, er at regelen innholdsmessig gjenspeiler det befolkningen oppfatter som rimelig og rettferdig. Men hvem kan egentlig vite hva allmennhetens rettsfølelse er? Og hvor sikker kan en være på at den rettsfølelsen som beskrives, faktisk kan tilskrives allmennheten?

Det er vanskelig å vite hva som ligger i en slik allmenn rettsfølelse. Kanskje er det mulig at flertallet i befolkningen i hvert fall er enige om noen ytterpunkter, for eksempel at man ikke bevisst skal kunne ruse seg til en utilregnelighetstilstand for å gå fri for ansvar. Men det er usikkert hvorvidt den allmenne rettsfølelse også kan begrunne en regel som i utgangspunktet pålegger straffansvar overfor en som har drukket moderate mengder alkohol, og deretter uventet havnet i en utilregnelighetstilstand, slik regelen etter gjeldende rett er.¹⁴¹ Hensynet til den allmenne rettsfølelse kan dermed tilsi at det må foreligge en form for regulering av forholdet mellom rus og utilregnelighet, men det spørs om det er tilstrekkelig til å begrunne den konkrete regelen vi har i dag.

Etter min oppfatning er det videre problematisk å la hensynet stå som begrunnelse for straffansvar, da det ikke er utdypet nærmere hva den alminnelige rettsbevisstheten egentlig består av. Det er heller ikke underbygget at en slik alminnelig rettsbevissthet faktisk eksisterer.¹⁴² Regler om utilregnelighet og rus befinner seg i et komplisert fagområde på grensen mellom juss og psykiatri, som allmennheten vanskelig vil ha særlig velinformerte meninger om. Å basere rettsregler på mer eller mindre usikre antakelser om befolkningens oppfatning er dermed et nokså tynt juridisk grunnlag.

Når den allmenne rettsbevisstheten trekkes frem uten noen nærmere redegjørelse for den, er min oppfatning at det også er en viss fare for at lovgiver eller rettsanvenderen i realiteten forsøker å kamuflere sine egne følelser bak en slik «allmenn rettsfølelse». Bruk av hensynet kan forlede oss til å tro at det foreligger et argument om en allmenn enighet som vi ikke vet om

¹⁴¹ Riktignok nå med en skjønsmessig mulighet til å gjøre unntak dersom «særlige grunner» tilsier det.

¹⁴² I hvert fall har ikke jeg klart å finne dette i noen av de nevnte forarbeidene. Ryberg stiller seg kritisk til at prinsipielle overveielser omkring hvilken rettsfølelse det siktes til, ofte er fraværende i den kriminalpolitiske diskusjonen, se Ryberg (2016) s. 43-45.

eksisterer.¹⁴³ Her kan det imidlertid kanskje være grunn til å skille mellom når lovgiver bruker hensynet, og tilfeller hvor en dommer eller annen rettsanvender bruker hensynet. Det kan hende det er større grunn til å være skeptisk når en rettsanvender bruker hensynet til allmenn rettsfølelse i konkrete saker. Dette fordi rettsanvenderen sjeldent vil ha tilstrekkelig holdepunkter til å vite hva befolkningens følelser er, og ikke minst om denne allmenne rettsfølelsen ville være annerledes dersom allmennheten hadde vært fullt informert om saken.¹⁴⁴

Det er kanskje mindre betenkelig når lovgiver bruker hensynet som et argument for enten å innføre eller beholde en regel, slik tilfellet er her. Lovgiver har demokratisk legitimitet ved at lovene vedtas av representanter for folket. Slik sett har gjerne lovgiver bedre forutsetninger for å si noe om hvilke oppfatninger folket har. At lovgiver faktisk tar folkets rettsoppfatninger på alvor, kan også bidra til å styrke befolkningens tillit til rettsvesenet.

Likevel er det klart at henvisningen til den «alminnelige rettsbevissthet» er vag og upresis, og heller ikke nærmere forklart eller underbygget i relasjon til regelen om selvforskyldt rus. Slik jeg ser det, beror hensynet derfor på et usikkert grunnlag, og kan i hvert fall ikke alene begrunne regelen om straffansvar ved selvforskyldt rus i straffeloven § 20 fjerde ledd, første punktum.

10.3 Alkoholpolitiske og allmennpreventive hensyn

10.3.1 Alkoholpolitiske og allmennpreventive hensyn som begrunnelse for regelen om selvforskyldt rus

Alkoholpolitiske og allmennpreventive hensyn er andre grunnleggende hensyn bak regelen om selvforskyldt rus. Da regelen ble inntatt ved lovrevisjonen i 1929, var den primært begrunnet i alkoholpolitiske hensyn.¹⁴⁵ Senere har departementet holdt fast ved at det vil «gi uønskede signaler om straffeloven ikke fortsatt markerer risikoen ved en beruselse»,¹⁴⁶ og at alkoholpolitiske hensyn tilsier forsiktighet med å oppheve bestemmelsen om straffansvar ved

¹⁴³ Se Ryssdal (2008) s. 9 og s. 34-35.

¹⁴⁴ Ryssdal viser til undersøkelser som tyder på at jo mer kunnskap folk får om lovbrøyteren og omstendighetene rundt lovbruddet, desto mildere vil de straffe, se *ibid.* s. 9. Se også Stridbeck (2010) som viser til en annen undersøkelse hvor det blant annet kom frem at borgerne så mildere på flere saker om alvorlig kriminalitet enn det domstolene gjorde, se særlig s. 208.

¹⁴⁵ Prop. 154 L (2016-2017) s. 89.

¹⁴⁶ Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 38.

selvforskyldt rus.¹⁴⁷ På tidspunktet for innføringen av regelen var alkohol det mest kjente og utbredte rusmiddelet. Fra midten av 1960-årene begynte imidlertid bruk av andre narkotiske stoffer å vokse frem som samfunnsproblem.¹⁴⁸ Den endrede rusbruken førte blant annet til en økning i antall rusutløste psykoser.¹⁴⁹ Ettersom både alkohol og andre rusmidler kan medføre utilregnelighet, er det et overordnet samfunnsmessig mål å forebygge bruken av begge stoffer. Alkoholpolitiske hensyn må derfor i dag forstås som *ruspolitiske* hensyn.

Ruspolitiske hensyn har nær sammenheng med allmennpreventive hensyn. I forbindelse med lovendringen i 2019 uttalte departementet at regelen om selvforskyldt rus blant annet er begrunnet i allmennpreventive hensyn, og at det ligger et «folkeoppdragende og forebyggende element i et strengt ansvar for rushandlinger».¹⁵⁰

En trussel om straff anses imidlertid ikke å ha den samme handlingsdirigerende eller normskapende effekten overfor personer som befinner seg i en utilregnelighetstilstand.¹⁵¹ Det er derfor tvilsomt om straffetrusselen vil ha noen avskrekkende eller forebyggende effekt i relasjon til det konkrete lovbrudd vedkommende eventuelt måtte begå i denne tilstanden. Regelens påståtte allmennpreventive virkning knytter seg altså ikke direkte til de straffbare handlingene, men til det forutgående rusmiddelinntaket. Slik sett går både ruspolitiske og allmennpreventive hensyn ut på å markere risikoen ved rusbruk, som i sin tur skal redusere og forebygge bruk av rusmidler. Spørsmålet videre er om eller i hvilken utstrekning disse hensynene kan begrunne dagens regel om selvforskyldt rus.

Bruk av rusmidler innebærer i ulik grad en risiko for å fremkalle en utilregnelighetstilstand hvor det potensielt kan oppstå farlige situasjoner. Samfunnet har dermed et legitimt behov for å verne seg mot at personer utøver adferd som anses særlig risikofylt. Regelen om selvforskyldt rus gir samfunnet en adgang til å straffe personer som i større eller mindre grad har tatt en slik risiko. Dette tilsier at regelen til dels må kunne begrunnes i ruspolitiske og preventive hensyn.

Likevel er det usikkert hvor stor preventiv effekt regelen om selvforskyldt rus faktisk har.¹⁵² På den ene siden kan det tenkes at bestemmelsen bidrar til en bevisstgjøring av risikoen som

¹⁴⁷ Prop. 154 L (2016-2017) s. 105.

¹⁴⁸ Schiøtz (2017) s. 16.

¹⁴⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 220-221.

¹⁵⁰ Prop. 154 L (2016-2017) s. 105-106.

¹⁵¹ Se punkt 8.3.

¹⁵² Et klart svar på dette ville kreve omfattende empiriske undersøkelser som det faller utenfor denne oppgaven å foreta. Se imidlertid generelt om allmennprevensjonen sin virkning i Jacobsen (2004) s. 394-438.

knytter seg til rusmisbruk, og at et strengt ansvar for lovbrudd begått i rusutløst utilregnelighet fører til at befolkningens rusbruk begrenses. På denne måten kan regelen ha en viss forebyggende virkning.

På den andre siden vil trolig de færreste som ruser seg reflektere over muligheten for å bli utilregnelig og begå en straffbar handling. I NOU 1974:17 fremheves det at når en person «beruser seg med alkohol eller narkotika, vil spørsmålet om å begå forbrytelser i bevisstløs rustilstand og det mulige straffansvar for slike handlinger som regel være fjernt fra hans tanker og derfor bare i liten grad øve noen motiverende innflytelse».¹⁵³ Den folkeoppdragende virkningen av slike domfellelser bør dermed heller ikke overdrives.¹⁵⁴ Særlig vil det at regelen også kan ramme personer som inntar en moderat mengde alkohol og overraskende havner i en utilregnelighetstilstand, trolig være noe kun de færreste har tenkt over når de velger å innta alkohol. Dette tilsier at man ikke kan trekke det allmennpreventive argumentet for langt.

At regelen muligens har en preventiv effekt og man har et ønske om å markere risikoen ved rus, kan etter min mening ikke veie tyngre enn det grunnleggende prinsippet om at lovbrøyteren må kunne klandres for det han straffes for. Selv om ruspolitiske og allmennpreventive hensyn er viktige å ivareta, er de kanskje ikke tilstrekkelige til å begrunne dagens regel om selvforskyldt rus i straffeloven § 20 fjerde ledd, første punktum.¹⁵⁵

10.3.2 Regelen om selvforskyldt utilregnelighet i lys av allmennpreventive og ruspolitiske hensyn

For regelen om selvforskyldt utilregnelighet vil allmennpreventive og ruspolitiske hensyn i stor grad gjøre seg gjeldende på samme måte som for regelen om selvforskyldt rus. Regelen vil kunne ivareta ruspolitiske hensyn ettersom det gjerne er bruk av rusmidler som overstiger en viss risiko, oftest narkotiske stoffer, som kan utløse straffansvar etter bestemmelsen.

Regelen om selvforskyldt utilregnelighet kan imidlertid tenkes å ha større preventiv effekt enn regelen om selvforskyldt rus. En forutsetning for å straffes for selvforskyldt utilregnelighet, er at man kan klandres for å ha fremkalt selve tilstanden, og ikke bare for å ha fremkalt rusen. I slike tilfeller vil risikoen ved handlemåten gjerne være mer fremtredende enn det som trenger

¹⁵³ NOU 1974: 17 s. 67.

¹⁵⁴ Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 36.

¹⁵⁵ I hvert fall ikke dersom det finnes alternative måter å ivareta disse hensynene på som ikke setter skyldprinsippet til side, se nærmere i kapittel 11.

å være tilfellet ved selvforskyldt rus. Jo tydeligere og mer fremtredende risikoen ved handlingen er, desto mer nærliggende er det at personen tenker over risikoen før han utøver handlingen, og at vedkommende i forlengelsen av dette lar seg påvirke av en straffetrussel. Ved å knytte ansvaret mer direkte til risikoen ved adferden kan dermed regelen om selvforskyldt utilregnelighet ha en større forebyggende effekt enn regelen om selvforskyldt rus.¹⁵⁶

10.4 Rettstekniske hensyn

10.4.1 Rettstekniske hensyn som begrunnelse for regelen om selvforskyldt rus

Et siste sentralt hensyn bak regelen om selvforskyldt rus, er rettstekniske hensyn. En generell målsetting ved strafferettslig regelutforming er at reglene i størst mulig grad sikrer at den adferden som ønskes rammet av straff, også lar seg bevise i praksis.¹⁵⁷ Bevismessige hensyn er derfor et legitimt hensyn å vektlegge i regelutformingen.

Da bestemmelsen om selvforskyldt rus ble innført, var det enighet om at rettstilstanden før 1929 hadde rammet for snevert. En gjerningsperson som hadde inntatt alkohol som *kunne* lede til bevisstløshet, kunne prosedere på dette uavhengig av om han *faktisk* var bevisstløs på handlingstidspunktet. Etersom enhver rimelig tvil i utgangspunktet skal komme tiltalte til gode,¹⁵⁸ og bevisbyrden påhviler påtalemyndigheten, kunne regelen føre til uriktige frifinnelser.¹⁵⁹ Dersom tiltalte hadde vært i en bevisstløs tilstand, måtte det bevises at han hadde inntatt rusmiddelet med forsett om å begå den kriminelle handlingen. Dette lot seg sjeldent bevise i praksis.¹⁶⁰

Et ønske om effektivt å fange opp de tilfeller man mente burde rammes av straff ble derfor viktig ved utformingen av regelen om selvforskyldt rus. Senere har departementet holdt fast ved at det vil «komplisere og forhale straffesaken unødig og føre til uriktige frifinnelser» om vi ikke har en regel om straffansvar for selvforskyldt rus.¹⁶¹

¹⁵⁶ Se også NOU 2014: 10 s. 154.

¹⁵⁷ Prop. 154 L (2016-2017) s. 105.

¹⁵⁸ Det stilles ikke fullt like strenge beviskrav til spørsmålet om gjerningspersonens tilregnelighet som når det er spørsmål om tiltalte har begått den kriminelle handling det er tale om, men prinsippet om at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode må likevel håndheves strengt, se Rt. 1998 s. 1945 på s. 1947.

¹⁵⁹ Ot.prp. nr. 11 (1928) s. 5.

¹⁶⁰ Se kapittel 3.

¹⁶¹ Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 38.

Etter dagens bestemmelse i § 20 fjerde ledd, første punktum er det tilstrekkelig for å idømme straff å bevise at gjerningspersonen «selvforskyldt» utsatte seg for «rus», samt at tilstanden var en «følge av» rusen. Gjerningspersonen trenger hverken å ha forsett om å fremkalle utilregnelighetstilstanden eller om å begå den kriminelle handlingen.¹⁶² Ettersom terskelen for «selvforskyldt rus» er lav, medfører disse vilkårene sjelden bevismessige vanskeligheter.¹⁶³ Det mest problematiske vilkåret i et bevismessig perspektiv er nok årsakskravet, spesielt ved samvirkende årsaksforhold. Dette er imidlertid en vurdering hvor retten ofte får bistand fra sakkyndige med psykiatrisk kompetanse. Samlet må disse vurderingene uansett kunne sies å være vesentlig enklere bevistemaer enn å begi seg ut på kompliserte vurderinger knyttet til gjerningspersonens tanker og skyld.

Regelen, som mer eller mindre kategorisk rammer alle som har påført seg en rus, løste derfor de bevismessige problemene ved den tidligere rettstilstanden. Det er nå riktignok innført et unntak til bestemmelsen, men dette er snevert, og de retts tekniske fordelene ved regelen om selvforskyldt rus står fortsatt ved lag.

Det er likevel etter min oppfatning begrenset hvor stor vekt bevismessige hensyn kan ha ved begrunnelsen av en strafferettslig regel. At en regel er enkel å praktisere kan ikke være tilstrekkelig til å sette til side grunnprinsipper om tilregnelighet og skyld. Å straffe noen på bakgrunn av følgene av en handling, og ikke den utviste skyld, ligger nært et objektivt straffansvar. Dette ville være problematisk både i relasjon til skyldprinsippet og uskyldspresumsjonen i Grunnloven § 96 andre ledd.¹⁶⁴ I lys av at bestemmelsen om selvforskyldt rus gjør et markant unntak fra skyldprinsippet, kan nok heller ikke retts tekniske hensyn være tilstrekkelig til å begrunne regelen.

10.4.2 Regelen om selvforskyldt utilregnelighet i lys av retts tekniske hensyn

For å straffe en person etter straffeloven § 20 fjerde ledd, andre punktum, må det bevises at gjerningspersonen «selvforskyldt» har fremkalt «en utilregnelighetstilstand». I tillegg må «særlige grunner» tilsi straff. Etter denne bestemmelsen må domstolene vurdere om lovbrøyteren kan klandres for å ha havnet i tilstanden. Forarbeidene oppstiller en høy terskel, hvor det ikke

¹⁶² Skyld kan også fingers i tilfeller av selvforskyldt rus, jf. strl. § 25 tredje ledd – en regel som har møtt mye av den samme kritikken som regelen om utilregnelighet ved selvforskyldt rus.

¹⁶³ Se punkt 4.3.1 og 4.3.2.

¹⁶⁴ Se Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 49 og s. 83-84.

er tilstrekkelig at personen generelt kan bebreides for sin rusbruk og følgene av denne. Det kreves at subjektive omstendigheter knyttet til den konkrete personen, hans rusbruk og sykdomshistorie tilsier straffansvar.¹⁶⁵ En må dermed foreta dypere vurderinger knyttet til gjerningspersonens kunnskap og tidligere erfaringer. Hvorvidt slike subjektive forutsetninger forelå hos gjerningspersonen, kan imidlertid være vanskelig å bevise. Til sammenligning er det etter regelen om selvforskyldt rus tilstrekkelig å bevise at gjerningspersonen frivillig har inntatt rusmidler. At det er et enklere bevistema å ta stilling til om *rusen* er selvforskyldt enn om *utilregnelighetstilstanden* er det, er etter min oppfatning likevel ikke tilstrekkelig til å fravike det grunnleggende utgangspunktet om at gjerningspersonen må kunne klandres.

10.5 Oppsummering

Gjennomgangen ovenfor viser at særlig henvisningen til den allmenne rettsfølelsen, men også de ruspolitiske og allmennpreventive argumentene, beror på et til dels usikkert grunnlag. Selv om regelen om selvforskyldt rus kan tenkes å ha en ønskelig preventiv effekt og har flere retts tekniske fordeler, er det usikkert om disse hensynene i tilstrekkelig grad kan begrunne regelen og rettferdiggjøre spenningen med skyldprinsippet. Bestemmelsen er likevel mer fleksibel etter lovendringen, da det ble innført en mulighet for unntak. Dette gjør at regelen nå er noe mindre i spenning med skyldprinsippet, og den kan derfor i større grad begrunnes slik den er i dag, enn slik den var før lovendringen i 2019.

Det er videre klart at vi må ha en form for regulering av forholdet mellom utilregnelighet og rus. Samfunnet har et behov for vern mot personer som bevisst eller uforsiktig fremkaller fare for seg selv og omgivelsene. Gitt alvorligheten og viktigheten av straff er det imidlertid verdt å etterstrebe en regulering som i størst mulig grad er i tråd med begrunnelsene for å straffe. Tidligere drøftelser har vist at regelen om selvforskyldt utilregnelighet er bedre i tråd med skyldprinsippet enn regelen om selvforskyldt rus,¹⁶⁶ og drøftelsen ovenfor viser at også ruspolitiske og allmennpreventive hensyn kan ivaretas gjennom denne regelen. Oppgaven vil derfor nå gå videre til å se på om Tilregnelighetsutvalgets forslag til en generell regel om selvforskyldt utilregnelighet i NOU 2014: 10 ville vært et bedre alternativ til dagens rettstilstand.

¹⁶⁵ Prop. 154 L (2016-2017) s. 231.

¹⁶⁶ Se punkt 9.4.3.

11 Tilregnelighetsutvalgets forslag

11.1 Utgangspunkt og vilkår i lovforslaget i NOU 2014: 10

Da tilregnelighetsutvalget reviderte regelen om selvforskyldt rus, ble det trukket frem at en regel som gjør unntak fra hovedregelen om straffrihet for utilregnelige, må ha en tydeligere forankring i straffens prinsipielle begrunnelser.¹⁶⁷ Særlig må gjerningspersonen kunne klandres for det han straffes for. Med dette utgangspunktet utformet utvalget følgende lovforslag:

«Den som selvforskyldt fremkaller en tilstand som nevnt i bokstav a og b,¹⁶⁸ kan straffes. Slike tilstander som er en følge av selvforskyldt rus, utelukker ikke straff.»¹⁶⁹

Tilregnelighetsutvalget foreslo en *generell* regel om selvforskyldt utilregnelighet i første punktum, som tok utgangspunkt i at det var *utilregnelighetstilstanden* som måtte være selvpåført. Denne regelen skulle i hovedsak også gjelde for rustilfellene. Utvalget foreslo likevel å videreføre regelen om selvforskyldt rus med visse modifikasjoner i andre punktum, på bakgrunn av bevismessige usikkerheter. Tanken var at domstolene skulle fase ut denne bestemmelsen i praksis.¹⁷⁰

Fire vilkår måtte ifølge lovforslaget være oppfylt for at straffansvar ved selvforskyldt utilregnelighet kunne bli aktuelt. Første vilkår var at det måtte være fremkalt en avvikstilstand. Det ville ikke være tilstrekkelig at vedkommende hadde fremkalt en *fare* for å havne i en slik tilstand, tilstanden måtte faktisk ha oppstått.¹⁷¹ Andre vilkår var at det i denne tilstanden ble begått et lovbrudd. Vilkåret skulle sikre at straffansvar bare ble aktuelt i tilfeller hvor fremkallelsen medførte en reell fare for omgivelsene.¹⁷² Tredje vilkår var at tilstanden ble fremkalt selvforskyldt, altså at gjerningspersonen kunne klandres for forsettlig eller uaktsom fremkallelse, for eksempel ved inntak av rusmidler.¹⁷³ Vilkåret skulle i utgangspunktet bero på en objektiv vurdering av hva en alminnelig aktsom person i tilsvarende situasjon burde forstått.¹⁷⁴ Til slutt skulle regelen praktiseres med et begrensende vilkår i form av en

¹⁶⁷ NOU 2014: 10 s. 164. Om Tilregnelighetsutvalget, se oppgavens punkt 3.3.2.

¹⁶⁸ Utvalgets forslag til bokstav a og b var «psykotisk eller i likestilt tilstand» og «sterk bevissthetsforstyrrelse».

¹⁶⁹ NOU 2014: 10 s. 380.

¹⁷⁰ *Ibid.* s. 173.

¹⁷¹ *Ibid.*, s. 165.

¹⁷² Å oppstille et vilkår om lovbrudd kan medføre utfordringer der gjerningspersonens forsett er en del av den objektive gjerningsbeskrivelsen, se *ibid.*, s. 166-168, men oppgaven avgrensner mot en behandling av denne problemstillingen.

¹⁷³ *Ibid.*, s. 168-170.

¹⁷⁴ *Ibid.*, s. 173.

rettsstridsreservasjon. Reservasjonen kunne være aktuell der det er alminnelig akseptert at borgerne løper risiko for å fremkalle en psykisk avvikstilstand, som ved avrusning.¹⁷⁵

11.2 Sammenligning av utvalgets forslag og gjeldende rett

Tilregnelighetsutvalgets lovforslag snudde utgangspunktet for hvem som kan ilegges straff til tross for sin utilregnelighet – fra en regel om selvforskyldt rus, til en regel om selvforskyldt utilregnelighet. Regelen om selvforskyldt utilregnelighet skulle gjelde helt generelt, i motsetning til dagens regel i fjerde ledd, andre punktum, som er begrenset til personer med en grunnleggende alvorlig sinnslidelse fra før. Utgangspunktet etter utvalgets forslag var at en måtte kunne klandres for å ha fremkalt selve utilregnelighetstilstanden, ikke bare for rusen isolert sett.¹⁷⁶

Utilregnelighetstilstanden kunne imidlertid fremkalles selvforskyldt gjennom rus. Den som for eksempel drakk seg overstadig beruset eller inntok hallusinogene midler og derved kom i en utilregnelighetstilstand, ville utsatt seg for en slik risiko at tilstanden kunne anses selvforskyldt. Flesteparten av tilfellene hvor en utilregnelig gjerningsperson har blitt ilagt straffansvar på bakgrunn av regelen om selvforskyldt rus, ville derfor trolig også blitt rammet av regelen om selvforskyldt utilregnelighet. Derimot ville ikke en utilregnelighetstilstand som oppstod etter inntak av en alminnelig akseptert mengde alkohol være selvforskyldt etter utvalgets forslag, med mindre gjerningspersonen var klar over at han kunne reagere slik.¹⁷⁷ Dette til forskjell fra gjeldende rett, hvor rusen uansett ville blitt ansett selvforskyldt, og utgangspunktet dermed ville vært straffansvar. I dag kan imidlertid det innførte unntaket til regelen om selvforskyldt rus medføre at slike tilfeller vil falle utenfor straffansvar også etter gjeldende rett.

Den største forskjellen mellom utvalgets forslag og dagens rettstilstand er altså de ulike utgangspunktene. Tilregnelighetsutvalgets generelle regel om selvforskyldt utilregnelighet setter som grunnleggende forutsetning for straff at gjerningspersonen kan klandres for å ha havnet i utilregnelighetstilstanden, enten dette skjer gjennom rus eller på annet vis. Forslaget

¹⁷⁵ NOU 2014: 10 s. 170-172.

¹⁷⁶ Ettersom utvalgets forutsetning var at regelen om selvforskyldt rus skulle fases ut, vil ikke oppgaven gå nærmere inn på forslaget andre punktum.

¹⁷⁷ NOU 2014: 10 s. 25. Utvalgets forslag innebar å heve terskelen noe for hvor mye alkohol som kunne konsumeres før straffansvar ble aktuelt, jf. *ibid* s. 175.

sikrer at personer ikke påføres større ansvar enn det de kan klandres for.¹⁷⁸ På denne måten er forslaget etter min mening bedre i tråd med skyldprinsippet enn det som er tilfellet for gjeldende rett, og et eventuelt straffansvar etter denne regelen ville i større grad være forenlig med straffens begrunnelser.¹⁷⁹ Utvalgets lovforslag kunne derfor prinsipielt sett vært å foretrekke. Likevel er det usikkert om, og eventuelt i hvilken utstrekning, det ville være noen forskjell i praksis mellom utvalgets forslag og gjeldende rett i dag.

11.3 En bedre regel?

Utvalgets forslag ble imidlertid kritisert på noen punkter, som er årsaken til at departementet utformet sitt eget forslag som resulterte i dagens regler i straffeloven § 20 fjerde ledd. Kritikken gikk i hovedsak ut på at en generell regel om selvforskyldt utilregnelighet ville medføre større bevismessige vanskeligheter enn regelen om selvforskyldt rus.¹⁸⁰ Det er et enklere bevisstema å ta stilling til om en rustilstand er selvforskyldt enn om utilregneligheten er fremkalt selvforskyldt gjennom rus. Komplekse årsaksrekker kan gjøre det vanskelig å skille de som kan klandres, fra de som ikke kan klandres for at tilstanden oppstod. Utvalgets forslag ble kritisert for ikke å etablere en klar terskel for hvor stort alkoholinntak som krevdes for å idømme straff. Det ble også pekt på muligheten for at tiltalte kunne anføre at tilstanden var uforskyldt fordi vedkommende ikke hadde opplevd sterk bevissthetsforstyrrelse ved stort alkoholkonsum tidligere.¹⁸¹ Det var derfor fare for at en generell regel om selvforskyldt utilregnelighet ville virke prosessdrivende.

Sett bort ifra tilfellene med atypisk rus, som etter forslaget stort sett ville være uforskyldte, kreves det nokså store mengder alkohol for å oppleve en bevissthetsforstyrrelse som er så sterk at den innebærer utilregnelighet.¹⁸² Slik jeg ser det, er det likevel ikke hensiktsmessig å oppgi en konkret mengde som må kreves for å straffe, blant annet fordi alkoholtoleransen vil variere fra person til person, og domstolene vil ha bedre forutsetninger for å vurdere hver enkelt sak. Utvalget fremhevet også at den alminnelige risikoen ved adferden i utgangspunktet skulle ligge

¹⁷⁸ NOU 2014: 10 s. 175. Fordi klanderverdigheten ved å handle slik at det oppstår fare for psykisk avvikstilstand i alminnelighet må anses mindre straffverdig enn selve overtredelsen av et straffebud, mente utvalget også at det høyeste alminnelige straffutmålingsnivået burde ligge omkring fem års fengsel, se s. 176.

¹⁷⁹ Se også Gröning og Myklebust (2018) s. 78-88, som tar for seg de to lovforslagene spesielt i lys av skyldprinsippet.

¹⁸⁰ Prop. 154 L (2016-2017) punkt 4.12.4. Særlig ble dette antatt å gjelde for utvidelsen av straffansvaret til blant annet seponeringstilfellene, men da oppgavens hovedfokus er rushandlinger vil jeg ikke gå nærmere inn på dette.

¹⁸¹ *Ibid.*, s. 102-103.

¹⁸² Se oppgavens punkt 9.2.

til grunn for vurderingen. At noen tidligere har løpt en risiko for å fremkalle en utilregnelighetstilstand uten at denne har materialisert seg, ville dermed ikke vært unnskyldende dersom tilstanden først skulle oppstå.¹⁸³

Videre er ikke kompliserte bevistemaer ukjent innenfor strafferettens område. Lignende utfordringer kan også oppstå etter regelen om selvforskyldt rus, der konkurrerende årsaksforhold skaper vanskeligheter med å bedømme om en psykose skyldes rusmidler eller underliggende psykisk lidelse. Dette illustreres i den tidligere nevnte Halloween-saken.¹⁸⁴ Bevistemaene ved regelen om selvforskyldt utilregnelighet vil trolig ikke være særlig mer kompliserte enn det domstolene ellers støter på og må antas å kunne håndtere.¹⁸⁵ Selv om en generell regel om selvforskyldt utilregnelighet vil kunne virke prosessdrivende i begynnelsen, ville dette antakeligvis stabilisert seg over tid etter hvert som domstolene fikk etablert en praksis.¹⁸⁶

Drøftelsene ovenfor viser at det er fordeler og ulemper med både dagens regel og utvalgets lovforslag.¹⁸⁷ Det er utfordrende å finne en regel som både er treffsikker, praktisk anvendbar og samtidig godt forankret i strafferettens grunnprinsipper. I lys av straffens inngripende karakter, burde det etter min mening veie tyngre å ha en regel som er prinsipielt i tråd med straffens begrunnelser og sikrer at gjerningspersoner kan klandres for det de straffes for, enn den kritikken som kan rettes mot forslaget. Min oppfatning er derfor at utvalgets forslag om å regulere rustilfellene etter en regel om selvforskyldt utilregnelighet vil være et bedre alternativ.

¹⁸³ NOU 2014: 10 s. 170.

¹⁸⁴ Se punkt 1.1.

¹⁸⁵ Se også utvalgets egen vurdering av de bevismessige forhold i NOU 2014: 10 punkt 9.5.4.6.

¹⁸⁶ Enkelte høringsinstanser påpekte at det var unødvendig eller forvirrende å foreslå at rustilfellene reguleres av regelen om selvforskyldt utilregnelighet, men samtidig videreføre regelen om selvforskyldt rus, se Prop. 154 L (2016-2017) s. 103. Hvorvidt det er hensiktsmessig å gå inn for en slik gradvis utfasing av regelen om selvforskyldt rus vil imidlertid ikke undersøkes nærmere her.

¹⁸⁷ Se dette kapittelet samt kapittel 9 og 10.

12 Avsluttende betraktninger

Oppsummert har oppgaven vist at dagens rettsstilstand for utilregnelige som har handlet under påvirkning av rus, fortsatt har en vei å gå for å være i tråd med strafferettens begrunnelser, spesielt det grunnleggende prinsippet at lovbrysteren må kunne bebreides for det han straffes for. En generell regel om selvforskyldt utilregnelighet, som foreslått av Tilregnelighetsutvalget, kunne derfor vært et bedre alternativ til dagens rettsregler i straffeloven § 20 fjerde ledd.

Samtidig er det usikkert hvor stor forskjell det i praksis ville være mellom utvalgets forslag og dagens rettsstilstand. Etter min vurdering ville forskjellen trolig vært liten. I lys av de nye lovendringene, spesielt muligheten for unntak ved regelen om selvforskyldt rus, er det liten sannsynlighet for at dagens regler vil få urimelige utslag i fremtiden.¹⁸⁸ Lovendringene utgjør på dette punktet en stor forbedring sammenlignet med regelen slik den var før endringene. Selv om rettsstilstanden prinsipielt kunne vært bedre i tråd med særlig skyldprinsippet, er kanskje det aller viktigste hvordan reglene virker i praksis. Konklusjonen er dermed at rettsstilstanden for utilregnelige som har handlet under ruspåvirkning ikke er helt tilfredsstillende, men den er etter min mening langt bedre enn den var før lovendringene.

¹⁸⁸ I tillegg har man mulighet til å ta hensyn til gjerningspersonens tilstand ved straffutmålingen, se kapittel 6.

Kilde- og litteraturliste

Norske lover

Grunnloven	Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven)
Straffeloven av 1902	Lov 22. mai 1902 nr. 10 om straff (Almindelig borgerlig Straffelov) – opphevet
Straffeloven	Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (Straffeloven)

Endringslover og lovvedtak

Lov 22. februar 1929 nr. 5 Endringslov til straffeloven – opphevet

Lov 21. juni 2019 nr. 48 om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet)

Lovvedtak 60 (2018-2019) Lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet).

Norske lovforarbeider

NOU 1974: 17 Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner.

NOU 1990: 5 Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner.

Straffelovkommisjonens delutredning IV.

NOU 2014: 10 Om skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern.

Ot.prp. nr. 11 (1928) Om forandringer i straffeloven.

Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) Om lov om endringer i straffeloven mv. (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner).

Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) Om lov om straff (straffeloven).

Prop. 154 L (2016-2017) Om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet).

Innst. O. nr. II (1929) Innstilling fra justiskomiteen om forandringer i den almindelige borgerlige straffelov.

Innst. 296 L (2018-2019) Innstilling fra justiskomiteen om Endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet).

Norske rettsavgjørelser

Oslo tingretts dom 24. august 2012, TOSLO-2011-188627-24 (22. juli-saken)

Oslo tingretts dom 30. august 2013, TOSLO-2013-61523-1 (Halloween-saken)

Borgarting lagmannsretts dom 25. mai 2009, LB-2009-37024

Rt. 1967 s. 688 A

Rt. 1977 s. 644 A

Rt. 1977 s. 1354 A

Rt. 1978 s. 1046 A

Rt. 1978 s. 1306 A

Rt. 1983 s. 9 A

Rt. 1983 s. 202 A

Rt. 1983 s. 1115 A

Rt. 1985 s. 14 A

Rt. 1991 s. 1249 A

Rt. 1998 s. 1945 A

Rt. 2008 s. 549 A

Rt. 2008 s. 1393 A

Rt. 2010 s. 346 A

Rt. 2011 s. 774 A

Litteratur

Bøker

Andenæs (2016):

- Andenæs, Johs., *Alminnelig strafferett*, 6. utg. ved Georg Fredrik Rieber-Mohn og Knut Erik Sæther, Universitetsforlaget 2016.

Bratholm (1980):

- Bratholm, Anders, *Strafferett og samfunn: Alminnelig del*, Universitetsforlaget 1980.

Eskeland (2017):

- Eskeland, Ståle, *Strafferett*, 5. utg. ved Alf Petter Høgberg, Cappelen Damm AS 2017.

Gröning, Husabø og Jacobsen (2019):

- Gröning, Linda, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff: En systematisk fremstilling av norsk strafferett*, 2. utg., Fagbokforlaget 2019.

Mæland (2012):

- Mæland, Henry John, *Norsk alminnelig strafferett*, Justian AS 2012.

Artikler og tidsskrift

Frøberg (2020):

- Frøberg, Thomas, «De nye reglene om strafferettslig skyldene» *Lov og Rett* 2020 s. 167-184.

Gröning (2015):

- Gröning, Linda, «Tilregnelighet og utilregnelighet: Begreper og regler» *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 2015 s. 112-148.

Gröning og Myklebust (2018):

- Gröning, Linda og Ingrid Marie Myklebust, «Intoxication and Self-Induced Criminal Incapacity in Norwegian Law» *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 2018 s. 68-91.

Hartvig mfl. (2003):

- Hartvig, Pål, Randi Rosenqvist og Hans Jacob Stang, «Bevisstløshet i strafferettslig forstand i Norge 1981-2000» *Tidsskrift for Den norske legeförening* 2003, s. 1831-1834.

Høgberg og Tøssebro (2012):

- Høgberg, Alf Petter og Henriette N. Tøssebro, «Begrensninger i adgangen til å fingere skyld» *Kritisk Juss* 2012 s. 223-243.

Jacobsen (2004):

- Jacobsen, Jørn R.T., «Diskusjonen om allmennprevensjonen sin faktiske verknad» *Tidsskrift for Strafferett* 2004 s. 394-438.

Kjelby (2014):

- Kjelby, Gert Johan, «En rettspolitisk vurdering av straffansvaret for alvorlig sinnslidende i norsk rett» *Tidsskrift for Strafferett* 2014 s. 262-282.

Ryberg (2016):

- Ryberg, Jesper, «Rettsfølelse og kriminalpolitikk» i *Rettsfølelsen i strafferettssystemet – perspektiver fra teori og praksis*, Frøseth, Gröning og Wandall (red.), Gyldendal Juridisk 2016, s. 29-46.

Ryssdal (2008):

- Ryssdal, Anders, «Den allmenne rettsfølelse – veiviser eller villeder i strafferetten?» *Kritisk Juss* 2008 s. 6-53.

Schiøtz (2017):

- Schiøtz, Aina, «Rus i Norge – politiske og medisinske tilnærminger i et historisk lys» *Tidsskrift for Velferdsforskning* 2017 s. 4-26.

Slettan (1990):

- Slettan, Svein, «Den strafferettslige betydning av at gjerningspersonen var beruset i gjerningsøyeblikket» *Festskrift til Anders Bratholm* 1990 s. 117-133.

Stridbeck (2010):

- Stridbeck, Ulf, «Ytring – Hensynet til den alminnelige rettsfølelse ved straffutmåling» *Tidsskrift for Strafferett* 2010 s. 207-209.

Andre kilder

RA-2020-2:

- Riksadvokatens rundskriv nr. 2/2020 Utilregnelighetsregler og særreaksjoner.